

LUKIŠKIŲ AIKŠTĖ – SOCIALINIO UŽSAKYMŲ EVOLIUCIJA. PAMINKLAS LAISVĖS KOVŲ DALYVIAMS AR SIMBOLIS „LAISVĖ“?

Algis Vyšniūnas

Urbanistikos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,

Pylimo g. 26/Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lietuva

El. paštas algis.vysniunas@gmail.com

Įteikta 2008 10 23

Santrauka. 2008 m. paskelbtas Lukiškių aikštės sutvarkymo ir simbolio „Laisvė“ projekto sukūrimo konkursas. Vertinimo komisija išrinko 7 geriausių konkursinius projektus. Šie rezultatai sukėlė daug diskusijų, nes neaišku, ar tikrai pasiektas pagrindinis konkurso tikslas – įprasminti Laisvės kovas ir pagerbti tų kovų dalyvių atminimą? Nors yra labai konkretus LR Seimo nutarimas „Dėl Lukiškių aikštės funkcijų“, vis tiek lieka neaiškus Lukiškių aikštės statusas: ar ji yra valstybinio rango aikštė, ar paprasta vieša savivaldybės erdvė? Kai neaiškus aikštės statusas, neaiškus ir tikslo realizavimo mechanizmas bei priemonės. Straipsnyje apžvelgiami pagrindiniai Lukiškių aikštės urbanistinės plėtros etapai, įvertinant ne tik realizacijas, bet ir visas idėjas, profesines koncepcijas. Pagrindinis straipsnio tikslas – atskleisti Lukiškių aikštės formavimo mechanizmus, bet ne komentuoti atskirus meninius pasiūlymus. Straipsnyje nekomentuojami atskirų suinteresuotų socialinių ir politinių grupių pareiškimai, taip pat tariamai moksliniai pranešimai viešųjų ryšių renginiuose ir akcijose. Taip pat nediskutuojama apie grynojo meno paskirtį ir santykį su mokslu ir politika. Išvadose pateikiami Lukiškių aikštės urbanistinio formavimo ir paminklo Laisvės kovotojams statymo principai.

Reikšminiai žodžiai: nacionalinė savigarda, architektūrinis konkursas, viešieji ryšiai, meninis akcentas, simbolis, paminklas, aikštė, skveras, urbanistinė struktūra, paminklas Laisvės kovų dalyviams.

Mūsų visuomenė šiandien prisitaikymą ir kolaboravimą sovietmečiu vertina kaip gėdingiausių Lietuvos istorijos momentą. Neseniai atliktoje gyventojų apklausoje į klausimą, ko iš savo šalies praeities reikėtų labiausiai gėdytis, daugiausiai apklaustųjų pasirinko atsakymą: kolaboravimo su okupantais, išdavysčių, prisitaikymo.

Nerija Putinaitė (2007)

*Susvetimėjusios visuomenės piliečiai nebesijaučia įpareigoti ankstesnių kartų puoselėtiems idealams ir jų asmeni-
niame gyvenime įsigali kultūrinės ir politinės prasmės, vengiant bet kokių didesnių nuorodų į tautinį tapatumą.*

Alvydas Jokubaitis (2006)

Įvadas

Straipsnio pavadinime retorinis klausimas yra labai sudėtingas, nes atsakymas yra susijęs ne su elementariais pasirinkimo variantais, bet su vertybine orientacija. Atsakymai į šį klausimą tėra du, bet jie principiniai – tai yra arba valstybinio rango paminklas, arba abstraktus meninis akcentas, kurio semantinis tekstas dažniausiai perskaitomas tik taikant verbalines konstrukcijas. Aukšta meninė kokybė yra privaloma abiem atvejais, todėl tai nėra pagrindinis kriterijus (taip pat kaip ir sti-

listika), kalbant apie Lukiškių aikštę, kaip apie pagrindinę Lietuvos sostinės aikštę. Problema yra fundamentinė, nes valstybinio rango ženklų, simbolių, paminklų problema yra kaip niekad aktuali. Tai yra valstybinės politikos dalis, todėl reikia labai aiškiai skirti, kur baigiasi menininko meninės ambicijos ir kur prasideda visos nacijos nacionalinis identitetas, pasididžiavimas, savigarda.

Ši problema nėra tokia paprasta, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Geriausias pavyzdys, įrodantis paminklo reikšmę politiniam kontekstui – 2007 metų įvykiai Taline (Estija), estų valdžiai pabandžius perkelti rusų kareivių palaikus ir paminklą į kitą vietą. Todėl reikia sugebėti atskirti pagarbą vertybėms, politinę demagogiją, populistinius viešųjų ryšių elementus, destruktines politines technologijas.

Nacija, neturinti etnokultūrinės saviidentifikacijos problemų, dažniausiai turi svarbiausią valstybės vietą su visa tam tikslui skirta atributika ir simboliais. Pvz., Latvijos sostinėje Rygoje stovintis Laisvės paminklas (skulptorius K. Zale) niekam nekelia jokių abejonių. Analogiškai yra visoje Europoje: Romoje – Tėvynės altorius, paminklas Džiuzepė Garibaldi, Helsinkyje – paminklas generolui Manerheimui, Londone – Trafalgaro aikštė su paminklu admiralui Nelsonui, Paryžiuje – Triumfo arka Žvaigždės aikštėje, Jerevane – skulptoriaus A. Tarchaniano paminklas armėnams (1915 metų genocido aukoms) ir architekto R. Israeliano suprojektuotas kompleksas, skirtas pergalei prieš turkus Sardarapato mūšyje 1918 metais ir t. t. Tų šalių piliečiams minėti paminklai ir simboliai kelia pasididžiavimą. Tai yra savaime suprantamas dalykas save gerbiančioje valstybėje. O ką jau kalbėti apie Laisvės statulą Niujorke, Kristaus skulptūrą Rio de Žaneire, Mamajevų kurganą Volgograde, taip pat begalę pompastiškų paminklų holokausto aukoms Izraelyje (Young 1993).

Lietuvoje tokios vietos nėra, o kitų valstybių vadovai per oficialų vizitą vežami į Antakalnio kapines padėti gėlių prie paminklo Sausio 13-osios aukoms. Neatsitiktinai Lukiškių aikštės konkurso sąlygų apraše (2008) prašoma numatyti vietas reprezentacinei funkcijai.

Lukiškių aikštės istoriją galima traktuoti ne tik kaip urbanistinės plėtros istoriją, bet ir kaip valstybinio rango ženklų istoriją. Kai tik Lietuva pateko į Rusijos imperijos sudėtį neatsitiktinai pirmiausia pradėti naikinti Lietuvos valstybingumo ženklai (nugriautas Vilniaus pilių kompleksas kartu su visa gynybinės sienos sistema, Lietuvos Metrika ir Statutas išvežti į Maskvą, uždarytas universitetas ir t. t.), jau nekalbant apie žudymus ir plėšimus. Neatsitiktinai tiek Rusijos imperija, tiek SSSR Lukiškių aikštėje ir prieigose (kaip ir visoje Lietuvoje) statė savo ženklus (paminklas komunizmo ideologui V. Leninui) ir objektus (Lukiškių kalėjimas, SSSR KGB pastatas).

Todėl bet kokie veiksmai keičiant vienus ženklus ar paminklus kitais yra neišvengiamai susiję su situacija, reikalaujančia moralinio pasirinkimo. Tai ypač akivaizdu Lukiškių aikštėje Vilniuje. Šito nepripažįsta (arba

atvirai vengia diskutuoti šiais klausimais) žmonės, kuriems būdingi su avangardinėmis kultūromis siejami požiūriai ir elgesio modeliai. Ne paskutinėje vietoje yra ir individo pasaulėžiūros sistema, todėl neturėtų stebinti žmonių, lojalių buvusiam sovietiniam režimui, neigiamas požiūris į Lukiškių aikštę, kaip į svarbiausią valstybės aikštę su paminklu Laisvės kovų dalyviams. Tokių žmonių yra nemažai ir jie ne tik aktyviai dalyvauja įvairiuose problemos svarstymo etapuose ir lygmenyse (veda seminarus, rašo straipsnius, dalyvauja vertinimo komisijų veikloje ir t. t.), bet dažniausiai priima esminius politinius sprendimus. Tai tik įrodo, kad dabar vykstančios diskusijos apie Lukiškių aikštės ateitį nėra tik meninio pobūdžio diskusijos.

Šiuo metu Lukiškių aikštėje stovi akmeninė plokštė, kurioje yra užrašas *Šioje aikštėje bus įamžintas Nežinomojo partizano ir Kovotojo dėl Lietuvos laisvės atminimas. 1995 m. gegužės 20 d.* Aiškiai ir logiškai suformuluotas galutinis tikslas. Šio tikslo realizavimo mechanizmas dėl biurokratinės veiklos specifikos yra dokumentuotas, todėl iš dalies galima teigti, kad nuo šio momento Lukiškių aikštės istorija iš dalies yra ne tik architektūrinių idėjų, bet ir socialinio užsakymo ir viešojo administravimo istorija. Nuo pat 1990 m. surengta daug konkursų, bet jokio realaus rezultato nėra, nebent rezultato nebuvimas ir yra kai kurių politinių jėgų veiklos rezultatas.

Pagrindinis straipsnio tikslas – atskleisti Lukiškių aikštės formavimo mechanizmus, bet ne komentuoti atskirus meninius pasiūlymus. Straipsnyje nekomentuojami atskirų suinteresuotų socialinių ir politinių grupių pareiškimai, taip pat nekomentuojami tariamai moksliniai pranešimai viešųjų ryšių renginiuose ir akcijose.

1. Lukiškių aikštė kaip erdvės tipas. Viešosios erdvės samprata. Erdvės tipas ir funkcija

Pirmiausia reikėtų išsiaiškinti – ką reiškia žodis *aikštė*? Šis žodis gali turėti kelias prasmes. Plačioji prasmė – tai didelis tuščias plotas. Šia prasme aikštės sąvoka tinka bet kokios konfigūracijos ir bet kokio dydžio teritorijai netgi ne mieste (šia prasme vartojamas ir terminas *futbolo aikštė*). Siauroji prasmė – tai erdvės tipas su labai aiškiais ribomis. Šia prasme aikštės sąvoka labiau tinka miestui (kokybinius aikštės aspektus labai plačiai nagrinėjo L. Krier). Tai yra architektūrinė sąvoka, kartu tai yra meninė priemonė ir kūrybos objektas. Šiuo aspektu yra aiški kriterijų sistema – urbanistinė struktūra, kuri yra individuali kiekvienam miestui. Čia įmanoma

profesionali diskusija tarp architektų ir urbanistų. Susitarimo išraiška – konkretus projektas.

Reikia skirti aikštės ir pagal administracinę hierarchiją – seniūnijos (pvz., Ugnijos aikštė Pašilaičiuose Vilniuje), savivaldybės (Rotušės aikštė), valstybės sostinės (Nepriklausomybės aikštė prie LR Seimo), valstybės (Lukiškių aikštė) ir t. t. Aikštės rangas lemia ir priemonės. Visais minėtais aspektais turi būti labai konkretus aiškumas.

L. Krier savo knygoje *Houses, palaces, cities* (1984) labai aiškiai skiria sąvokas, kai kalba apie visuomenines (viešąsias) erdves. Kartu labai aiškiai pabrėžiamas skirtumas tarp lokalių mazgų (*local nodes*) ir bendramiestinės reikšmės (sostinės) (*metropolitan nodes*) priklausančių nuo urbanistinės struktūros. Lokalus mazgais (*local nodes*) – tai turgaus aikštė (*piazza*), statinys sankryžoje arba forume (*tetrapylon*), nedidelė aikštė (*piazzetta*), kiemas (*court*). Bendramiestinės reikšmės (sostinės) mazgai – tai didelė aikštė (*piazzale*), skveras (*square*), parkas (*park*), kapinės (*cemetery*). Kiti viešųjų erdvių tipai (gatvė, pasažas, alėja, takas, galerija, kolonada, avėniu, bulvaras, krantinės ir t. t.) nėra mūsų dėmesio objektas.

Todėl logiška išvada, **kad Lukiškių aikštė – pagrindinė valstybės aikštė, esanti Vilniaus mieste, t. y. sostinėje.** Pagal L. Krier tai būtų *piazzale* (didelė aikštė) atvejis.

Kraštovaizdžio architektai R. Pilkauskas ir A. Žickis (1996) suplaka kelis aspektus į vieną krūvą. Anot jų, Lukiškių aikštė (*piazzale*) – tai yra centrinis sostinės skveras (*square – garden*) su simboliniu kapu (*cemetery*). Ko gero, tai yra būtent taip, nes straipsnyje *Vilniaus kapinių plėtotė* (Pilkauskas, Žickis 1996a) pateiktas Lukiškių aikštės su simboliniu partizano kapu projektinis pasiūlymas. Kitame straipsnyje *Centrinis sostinės skveras* (Pilkauskas, Žickis 1996b) architektai R. Pilkauskas ir A. Žickis Lukiškių aikštę jau traktuoja kaip skverą, netgi lygina ją su visiškai nelyginamu Centrinio Niu Jorko parku, kurio plotas 300 ha.

Tokia traktuotė įvairovė paaiškinama tuo, kad neidentifikuota „viešosios erdvės“ samprata, todėl dažnai erdvės tipas painiojamas su funkcija. Egzistuoja mitas, kad valstybinio rango aikštė, sukonstruota pagal klasikinį urbanistikos principus, automatiškai yra nehumaniška, neprieinama žmonėms, todėl nėra europietiška „viešoji erdvė“. Vakarų Europos praktika rodo, kad svarbiausios aikštės, sukonstruotos pagal klasikinį urbanistinės kompozicijos principus (dominuoja ašis, geometriniame centre yra monumentas ir pan.), yra ypač populiarios, daugiafunkcės, atlieka kasdieninę

„viešosios erdvės“ paskirtį. Kaip sėkmingą realizuotos viešosios erdvės pavyzdį profesorius Jan Gehl nurodo (Gehl, Gemzøe 2003) Paryžiaus Vandomų aikštę (*Place Vendôme Paris*, France. Architect Pierre Prunet, 1991–1992), kurioje sėkmingai suderinti pėsčiųjų ir transporto interesai.

Robert Cowan 2005 metais išleistame *Urbanistikos žodyne* (Cowan 2005) viešąja erdve laiko visas teritorijas (nesvarbu dydis, konfigūracija, planavimo principai), į kurias gali legaliai patekti bet kas ir bet kada be jokių trukdymų.

Aikštė yra erdvės tipas, o viešoji erdvė tėra funkcija. Šitą aiškiai suvokia Viešųjų erdvių tyrimų centro Kopenhagoje profesorius Jan Gehl, kuris savo knygoje (Gehl, Gemzøe 2003; Gehl *et al.* 2006) kalba apie įvairios paskirties neprivatizuotus žemės plotus mieste, bet nekommentuoja erdvės tipo, meninės kokybės, proporcijų ir pan. Svarbu socialinis scenarijus, kad tokiose erdvėse nebūtų transporto, triukšmo, būtų saugu, augtų medžiai ir pan.

Lukiškių aikštės Vilniuje atveju egzistuoja visiška painiava erdvinio karkaso nominalių erdvių hierarchijoje, todėl skirtingai suprantamas galutinis rezultatas. Tai, kas vienam piliečiui yra nacionalinės svarbos reikalas (Laivės kovų įprasminimas), kitam tėra eilinis ūkinis uždavinys (požeminis garažas, fontanai, gazonai ir pan.). Tokia situacija nebestebina, kai išnagrinėjami užduoties formulavimo ir politinių sprendimų priėmimo mechanizmai, Lukiškių aikštės konkurso sąlygos ir vertinimo komisijos sudėtis.

2. Problemos identifikavimas, užduoties formulavimas

Egzistuoja socialinis politinis aspektas. Labai svarbu, kas identifikuoja problemą, formuluoja užduotį. Siekiant pagrindinio tikslo, reikia tam tikros politinės kultūros brandos, lemiančios valstybingumo sandarą. Tikslo siekimo priemonės priklauso ne tik nuo materialinių išteklių, bet ir nuo mentaliteto. Šioje vietoje tikėtų L. Balcerovičiaus citata (Balcerowicz 1998):

Egzistuoja tam tikra psichologiškai identifikuojama viršutinė sugebėjimų įsisavinti informaciją riba. Kiekvieną visuomenę iš principo galima apibrėžti pagal šio pobūdžio ribų bendrą lygį bei pagal statistinį individų sugebėjimų pasiskirstymą šiose ribose.

Tik visiškai nieko nesusigaudantis politinėje visuomenės struktūroje žmogus gali neigti, kad sprendžiant tokius reikalus dalyvauja interesų grupės (pagal H. Zeigler 1993), kurių motyvacija dažniausiai yra ekonominė,

bet dažnai yra ir politinė. Lukiškių aikštės atveju būtent taip ir yra. Be interesų grupių susitarimo bet kokie profesiniai veiksmai neturi prasmės (visada bus nepatenkintų ir demagogų). Susitarimo išraiška – nutarimas, įstatymas, memorandumas ir t. t. Interesų grupių susitarimas turi apimti ir žiniasklaidą. L. Balcerovičius (Balcerowicz 1998) „nušvietimo efektą“ apibūdina kaip mechanizmą, kuris gali teikti klaidingą informaciją apie naudingumo funkcijas ir todėl gali lemti netikusius sprendimus.

LR Seimo 1999 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. VI-II – 1070 *Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų* leidžia pradėti konkrečius veiksmus, bet egzistuoja reali problema: kas vykdys šį nutarimą? Vykdytojo rangas turėtų būti aukštesnis negu savivaldybė, kuri pasižymi ypač neskaidria veikla miesto plėtros klausimais. Didžiulė klaida nutarimo vykdymą susieti su Vilniaus miesto politikais, bet būtent taip įvyko. Tokios svarbos nutarimo vykdymo ir neeilinio objekto realizavimo negalima patikėti savivaldybės rango politikams ne tik dėl neskaidrios veiklos (vienas iš vertinimo komisijos narių areštuotas dėl kyšininkavimo), bet grynai dėl tokio rango biurokratinio aparato veiklos specifikos. V. Kavolis savo knygoje *Kultūrinė psichologija* (1995: 55) tokią situaciją apibūdina taip:

Biurokratas, o ypač šiuolaikinis biurokratas profesionalas, yra taip pasinėręs į savo procedūras, ar, geriausiu atveju, į begalines kuo didesnio biurokratinio aparato efektyvumo paieškas, kad pamiršta uždavinius, kuriems spręsti tos procedūros buvo numatytos. O pirmiausia toks biurokratas nebemato tų visų galutinių vertybių, kuriomis reikėtų sverti tiek jo procedūras, tiek ir bet kokio žmogaus tikslus, taip pat ir patį biurokratą, kaip tam tikrą procedūrų rinkinį naudojantį žmogų.

Akivaizdu, kad ir vyriausybės rango biurokratų veikla taip pat negarantuoja kokybiško rezultato. Biurokratams negalima suteikti vertinimo funkcijos, ypač jeigu vertinimas susijęs su pasaulėžiūros dalykais. Atiktis procedūroms ir pasaulėžiūra yra ne tas pats.

Tokius dalykus turėtų spręsti valstybinė komisija arba specialus paminklo statymo komitetas, turintis tam tikrus įgaliojimus ir finansavimą bei specialų darbo reglamentą. Pasak V. Kavolio, *kūrybiniai menai turėtų paklusti kultūrinei sistemai* (1995: 60).

3. Lukiškių aikštės urbanistinės plėtros etapai

Iki Antrojo pasaulinio karo Lukiškių aikštėje buvo turgus, realizuotas pagal 1860 m. Lukiškių turgaviečių planą, kuris labiau primena funkcinio zonavimo sche-

mą (zonavimas pagal prekių rūšis – šienas, malkos ir pan.).

Realus urbanistinis procesas prasidėjo XIX a. pradžioje, kai buvo numatytas iš principo naujas stačiakampis gatvių tinklas. Akivaizdu, kad tai yra kvartalinio morfotipo pradžia. Labai aiškiai apibrėžiamos būsimosios Lukiškių aikštės kontūrai pagal principą – tarp gatvių yra kvartalai, o ten, kur nėra kvartalo, yra aikštė (1 pav.).

1939 m. Lukiškių aikštėje uždrausta prekiauti ir pradėti rengti aikštės sutvarkymo projektai. Nuo 1950 m. vyko daug konkursų dėl Vilniaus miesto centrinės dalies urbanistinės plėtros ir Lukiškių aikštės suformavimo.

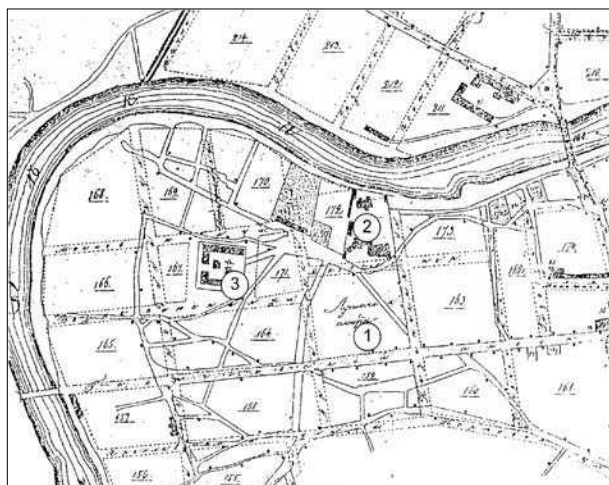
1953 m. Lukiškių aikštėje buvo pastatytas paminklas komunistų vadui V. Leninui. 1967 m. ir 1968 m. organizuoti konkursai, kurių tikslas nustatyti Lukiškių aikštės ir gretimybių urbanizavimo galimybes (nuo 1953 m. iki 1991 m. aikštė vadinosi V. Lenino aikštė).

1972–1979 m. atlikti Vilniaus miesto centrinės dalies suplanavimo projektai, kuriuose architektai ir urbanistai sprendė naujų objektų ir susisiekimo sistemos miesto centrinėje dalyje klausimus.

1991 m. paminklas V. Leninui demontuotas, tačiau aikštės suplanavimas iki šiol liko toks pats. Iš esmės pasikeitęs socialiniam ir politiniam kontekstui, prasidėjo diskusijų ir ginčų etapas, kuris tęsiasi iki dabar. Nors organizuojami įvairūs architektūrinių objektų (šalia Lukiškių aikštės ir prieigose) konkursai, kūrybinių dirbtuvių seminarai, mokinių rašinių konkursai, paskelbta daug politinių pareiškimų, lozungų ir dar daugiau demagogijos, realaus poslinkio bendroje Lukiškių aikštės koncepcijoje nėra. Pagrindiniai Lukiškių aikštės urbanistinės plėtros etapai:

XX a. pradžia – Lukiškės – Vilniaus priemiestis. Ryški dominantė – Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčia. Aikštės, kaip erdvės tipo, neįmanoma identifikuoti, nes teritorija labai mažai urbanizuota.

XX a. 5-asis dešimtmetis – Vilniaus priemiesčių (tarp jų ir Lukiškių aikštės aplinka) urbanizavimo etapas, t. y. priemiestis virsta elementariu miesto rajonu. Tai matoma iš pokario architektų urbanistų darbų (A. K. Barutčev, J. O. Rubančik, I. N. Sobolev, A. I. Gegello, A. P. Velikanov, N. P. Šemolov, V. Mikučianis ir kt.). Nominali erdvė Lukiškių aikštė suvokiama kaip meninės kūrybos objektas. Kuriama unikali aikštės erdvinė urbanistinė koncepcija. Daugelyje tokių koncepcijų respektuojama urbanistinė ir kompozicinė ašis (šiaurė – pietūs), (Šešelgis 1997). Aiškiai išreikšta urbanistinė ašis yra universalus urbanistinis meninis principas (2 pav.).

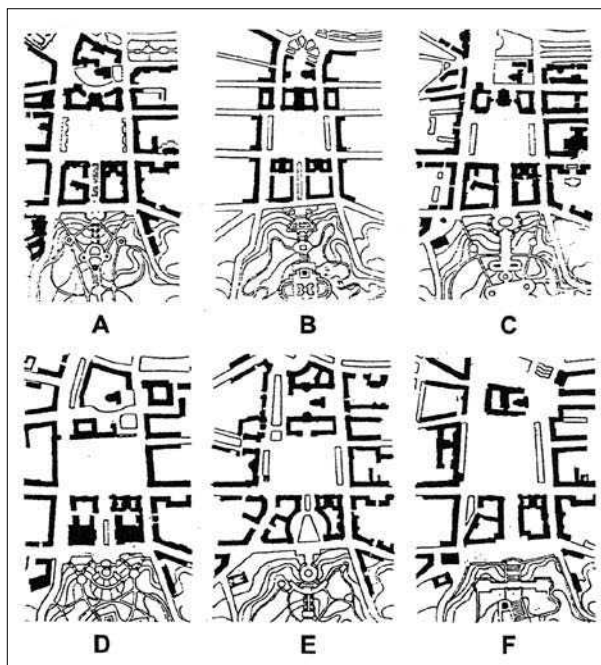
1 pav. XIX a. pradžios Vilniaus plano fragmentas: 1 – Lukiškių aikštė; 2 – Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios ir Dominikonų vienuolyno kompleksas; 3 – kalėjimas (punktury pažymėtas planuojamų gatvių tinklas)
Fig. 1. Fragment of Vilnius Plan at the beginning of the 19th century: 1 – Lukiškės Square; 2 – complex of St. Jacob's and St. Philip's Church and Dominican Monastery; 3 – prison (dotted line marks the network of streets)

Kadangi Lukiškių aikštės urbanistinės koncepcijos pagrindiniai urbanistiniai principai nusistovėjo, XX a. 6–7 dešimtmetyje prasidėjo aikštės formantų, t. y. išsklotinių formavimo etapas. 1968 m. įvyko unikalaus architektūros objekto Lukiškių aikštėje ir prieigose (LKP CK pastatas) architektūrinis konkursas. Aikštės šiaurinės išsklotinės formavimas tuo metu buvo aktuali problema.

Individualūs autoriniai projektai, idėjos, eskizai, koncepcijos. Labiausiai žinomi architekto A. Nasvyčio projektai – vizijos, kuriose akcentuojama „meridiani-nė“ ašis.

Paskutinis etapas – 1990 m. iki dabar. Pagrindinės Naujamiesčio urbanistinės erdvės – Lukiškių aikštės formavimas, kompozicijos tobulinimas. Toliau eks-ploatuojama „Tautos namų“ idėja, įvyko architektūrinis konkursas, skirtas Jokūbo ligoninės komplekso rekonstrukcijos projektui parengti.

Lukiškių aikštės urbanistinės plėtros etapų analizė parodė, kad aikštės kompozicinių ašių sistema (ypač išreikšta ašis Pamėnkalnis – Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčia) yra logiška urbanistinės struktūros tobulinimo koncepcija. Ašinės kompozicijos atsisakymas yra susijęs su erdvės tipu, konfigūracijos, dydžio keitimu.

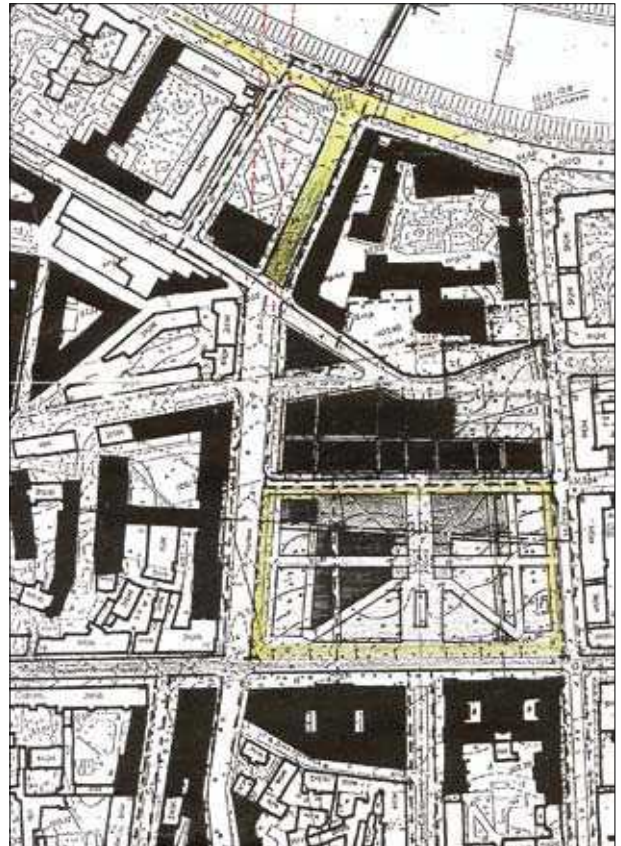
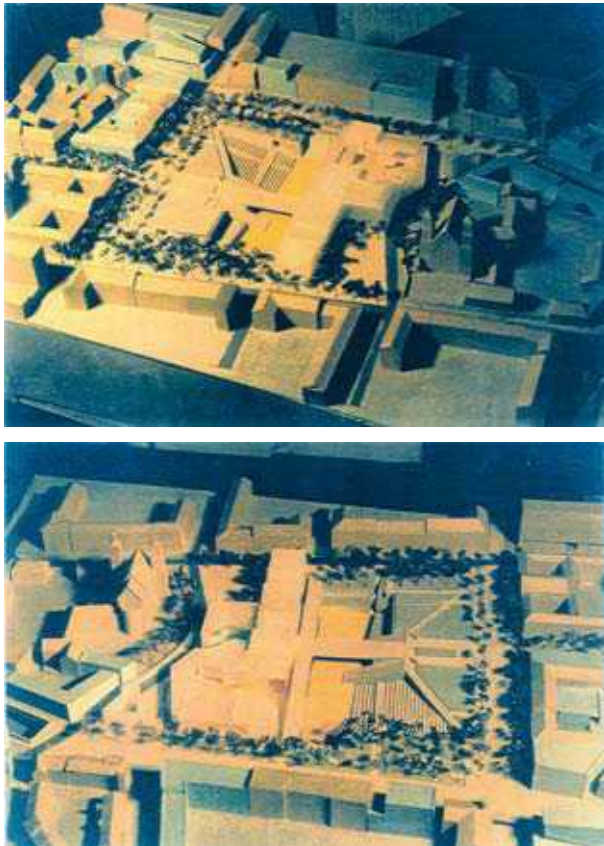

2 pav. Lukiškių aikštės planai 1945 m. Vilniaus miesto centro konkursiniuose projektuose
 Projektų autoriai: A – V. Mikučianis; B – A. P. Velikanov, N. P. Šelomov; C – I. N. Sobolev; D – V. Zubovas, K. Šešelgis; E – A. I. Gegello; F – A. K. Borutčev, J. O. Rubančik
Fig. 2. Layouts of Lukiškės Square in competitive urban projects for the centre of Vilnius, 1945.
 Authors: A – V. Mikučianis; B – A. P. Velikanov, N. P. Šelomov; C – I. N. Sobolev; D – V. Zubovas, K. Šešelgis; E – A. I. Gegello; F – A. K. Borutčev, J. O. Rubančik

4. Lukiškių aikštės urbanistinė plėtra atkūrus Nepriklausomybę (nuo 1990 m.)

Atkūrus Nepriklausomybę (nuo 1990 m.) vyko keli architektūriniai konkursai, kurių sąlygos iš esmės skyrėsi. Konkurso sąlygos – socialinio užsakymo atspindys. Įdomi problemos formulavimo metamorfozė, kuri akivaizdžiai matoma, palyginus įvykusių konkursų sąlygas. Nors konkursų vyko daug ir įvairių, mus domina atkūrus Nepriklausomybę įvykę konkursai, nes anksčiau įvykusiųose architektūrinuose konkursuose sprendžiami kitokie uždaviniai.

1995 m. organizuotas Lukiškių aikštės sutvarkymo konkursas turėjo vykti dviem etapais. Pirmojo etapo uždavinys – suformuoti Lukiškių aikštės paskirtį, nuspręsti, kokias ji galėtų turėti funkcijas: reprezentacinę, memorialinę ar rekreacinę. Labai aiški ir konkreti užduotis. Šiame etape konkurse dalyvavo architektai ir urbanistai. Kadangi buvo sprendžiami principiniai klausimai, „grynojo meno“ atstovai (dailininkai, skulptoriai) nedalyvavo.

3 pav. Lukiškių aikštės sutvarkymo konkursas, 1995 m.

Architektai: A. Vyšniūnas, A. Černiauskas, A. Sasnauskas, E. Neniškis, S. Kedys, V. Saveikis

Fig. 3. Lukiškės Square architectural competition, 1995.

Architects: A. Vyšniūnas, A. Černiauskas, A. Sasnauskas, E. Neniškis, S. Kedys, V. Saveikis

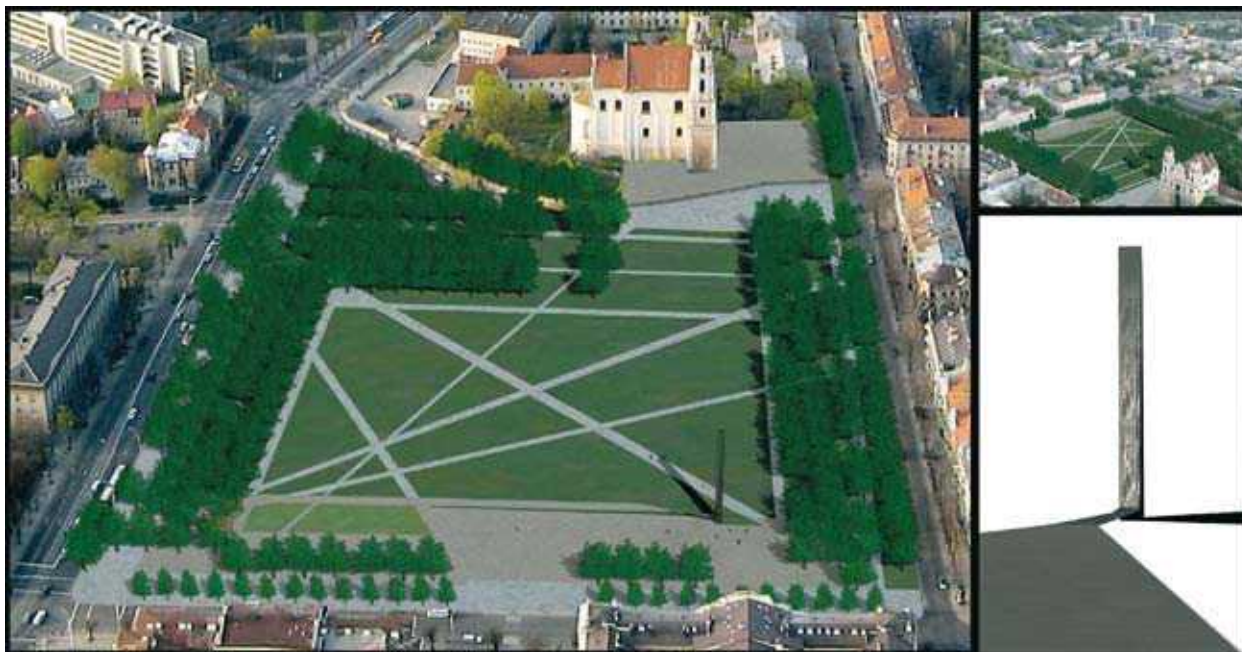
Išrinkti septyni geriausi architektūriniai projektai, kurie buvo susiję su iš principo visiškai skirtingomis traktuotėmis. Buvo nagrinėjami net variantai, iš esmės keičiantys aikštės fizinius parametrus, t. y. pačioje aikštėje buvo siūloma statyti pastatus (3 pav.). Antrajame etape numatyta suteikti aikštei naują urbanistinę kokybę, įprasminti mūsų šalies ir miesto istoriją, rekonstruoti ją, atsižvelgiant į šių dienų realijas, istorines, urbanistines ir menines galimybes. Tačiau antrasis konkurso etapas neįvyko.

1997 m. organizuotas aikštės laikinojo sutvarkymo konkursas, kurio tikslas – tik aikštės sutvarkymas, nekuriant memorialinio akcento. Dar niekad per visą Lukiškių aikštės istoriją konkurso sąlygos nebuvo tokios primityviai konkrečios, t. y. formuluojamas eilinis ūkinis uždavinėlis (Lukiškių aikštės ... 1998). Bendrą situaciją, problemos supratimą charakterizuoja tuometinio Lietuvos Architektų sąjungos pirmininko K. Pempės raštas LR Seimui (Lietuvos architektų ... 1999):

Laikinis aikštės sutvarkymas – kietų dangų įrengimas ir takų perplanavimas – tai tiesiog pirmasis aikštės tvarkymo etapas, būdas jau šiandien iš sostinės centro pašalinti „raudonąjį purvyną“. Jo įgyvendinimas ne tik netrukdytų toliau nuosekliai rengti ir įgyvendinti galutinį aikštės sutvarkymo projektą, bet ir padėtų išnaikinti Lenino aurą, kuri, praėjus jau beveik dešimčiai Nepriklausomybės metų, vis dar tebetvyro Vilniaus centre.

Vėliau šios idėjos atsisakyta. Lukiškių aikštės urbanistinės plėtros klausimai atidėti neribotam laikui.

2008 m. paskelbtas Lukiškių aikštės sutvarkymo ir simbolio „Laisvė“ projekto sukūrimo konkursas (Lukiškių aikštės suplanavimo ... 2006). Formaliai uždavinys yra dvejopas – urbanistinis ir meninis, bet realus rezultatas tėra tik abstraktus akcentas (kalbama apie I turo rezultatus). Būtent, viso labo tik abstraktus meninis akcentas, labai skambiai pavadintas „Laisvė“, nes neaišku, kodėl Lukiškių aikštėje iškasta duobė arba paprasčiausias stulpas aikštės kampe vadinamas simboliu „Laisvė“ (4 pav.).

4 pav. Lukiškių aikštės sutvarkymo ir simbolio „Laisvė“ projekto sukūrimo konkursas 2008 m. Vienas iš septynių nugalėtojų projektų. Tipiškas urbanistinio konteksto ignoravimo ir simbolio nekonkretumo pavyzdys

Fig. 4. Architectural competition for Lukiškės Square and symbol “Freedom”, 2008.

One of the competition winners. Typical example of ignoring urban context and obscurity of symbol

Tiesiogiai nuo komunizmo nukentėję tremtiniai ir politiniai kaliniai užduotį formuluoja labai konkrečiai *Lukiškių aikštė turėtų tapti memorialine reprezentacine erdve su įspūdinga menine plastika (skulptūromis), sukurta Laisvės kovų tema* (Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos raštas 1999-01-25 Nr. 357 p). Konkurso pavadinime nurodytas konkurso objektas – *simbolio „Laisvė“ architektūrinis meninis projektas*. Kartu reikia pastebėti, kad sąlygų punkte 7.1 vartojamas terminas *šiuolaikinis memorialinis akcentas – kompozicija „Laisvė“, atspindinti Lietuvos žmonių kovas už laisvę ir pergalę*. Iš to kyla strateginis klausimas – kodėl taip komplikuotai suformuluota užduotis? Kodėl ne paminklas Laisvės kovų dalyviams, o simbolis, kuriame galbūt (o gal ir ne) atsispindės žmonių kovos už laisvę ir pergalę?

Nors kyla didelių įtarimų dėl politinės destrukcijos ir sabotazo (negi atvirai prieštarauti paminklui Laisvės kovotojams?), greičiausiai čia yra šeštojo ir septinto dešimtmečio avangardinės kultūros recidyvai. V. Kavolis savo straipsnyje „Socialinė avangardinių kultūrų psichologija“ (1995: 138) tiksliai identifikuoja būdingiausius tokios logikos bruožus – **ištrėmimas iš istorijos (arba susvetimėjimas jai), kurioje įvykę ar tebevykstantys įvykiai nebėra suvokiami kaip prasmingi ar emociškai reikšmingi; emocijos ir reikšmės atskyrimas.**

Pasak V. Kavolio, *bendrąjį sociopsichologinį modelį gali identifikuoti du pagrindiniai jo elementai: žmogaus atitrūkimas nuo istorijos, nuo kitų žmonių, nuo kalbos, emocijos atsiejimas nuo prasmės, veiksmo nuo tikslo, nuo padarinių ir nuo „savęs paties“ (kuris tampa nebereikalingas) bei substancijų išgaravimas (kur tiek veiksmas, tiek atoveiksmis tampa negalimas)* (1995: 139).

Bet esminis dalykas šiame konkurse – aikštė, kaip urbanistinis elementas, liko antrame plane.

5. Juridinis aspektas

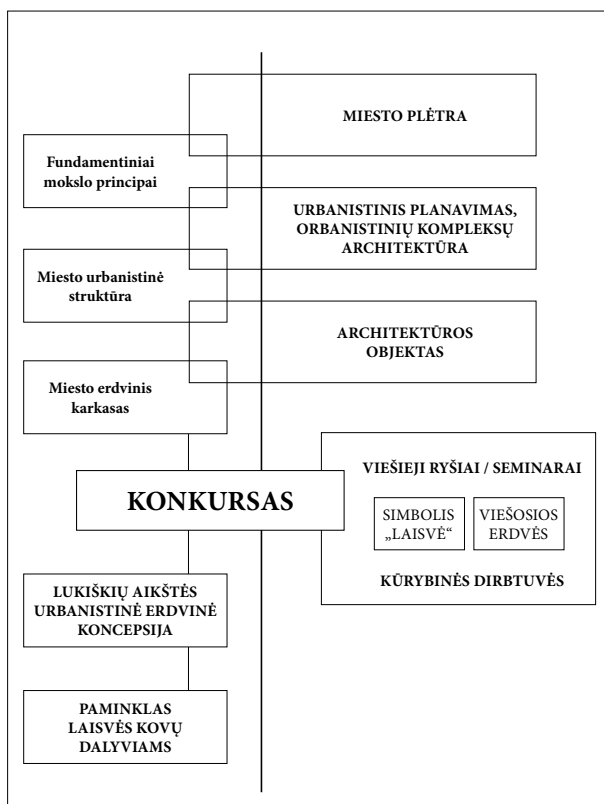
Lietuvos Respublikos Seimas savo 1999 m. vasario 11 d. nutarimo Nr. VIII – 1070 *Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų* pirmuoju straipsniu patvirtino, kad *Lukiškių aikštė Vilniuje formuojama kaip pagrindinė reprezentacinė Lietuvos valstybės aikštė su Laisvės kovų memorialiniais akcentais.*

Antruoju straipsniu patvirtino, kad *Lukiškių aikštė Vilniuje, kaip istoriškai susiformavusi vientisa urbanistinė erdvė, turi atlikti valstybinę reprezentacinę ir kartu visuomeninę funkciją. Projektiniai sprendiniai turi apimti ir suderinti šias abi funkcijas – įkomponuoti pastatą Gedimino pr. 40 ir Aukų gatvę bei įvertinti Pamėnkalnio (Taurakalnio) urbanistinių sprendimų perspektyvą.*

Šio nutarimo trečiasis straipsnis numatė, kas ir kaip privalo nutarimą vykdyti.

2000 m. spalio 17 d. LR Seimas priėmė įstatymą Dėl Lukiškių aikštės Vilniuje, pavedė aikštės reikalus tvarkyti Vyriausybei, tačiau Prezidentas V. Adamkus įstatymą vetavo, motyvuodamas tuo, kad įstatyme reglamentuoti klausimai neturėtų būti įstatymu reglamentuojamas dalykas, o šiuos klausimus turėtų spręsti Vilniaus miesto savivaldybė, atsižvelgdama į Seimo pareikštą nuomonę. **Taip sostinės reprezentacinės valstybinės aikštės statusas, Prezidento nuomone, buvo prilygintas eilinei, savivaldybės žinioje esančiai miesto aikštei, skverui ar gatvei.**

Tai buvo lūžio taškas bendroje Lukiškių aikštės plėtros ideologijoje ir koncepcijoje. Problemos algoritmą (fundamentiniai problemos aspektai, politinis ir socialinis užsakymas, profesinė veikla, reprezentacija, dizainas) galima iliustruoti schema (5 pav.).

5 pav. Problemos algoritmas. Fundamentiniai problemos aspektai, politinis ir socialinis užsakymas, profesinė veikla, reprezentacija, dizainas

Fig. 5. Problem algorithm. Fundamental aspects of the problem, social and political order, professional practice, representation, design

6. Lukiškių aikštė – urbanistinės struktūros elementas. Meniniai urbanistikos principai

Vilniaus miesto centrinės dalies kompozicinis karkasas pasižymi tuo, kad labai aiškiai išreikšta Gedimino prospekto ašis ir skersinė Lukiškių aikštės ašis (ašis Profsajungų rūmai – architektūrinė kalva dešiniajame Neries krante). Daugelyje Lukiškių aikštės projektų, koncepcijų tai įvertinta, bet vienuose projektuose vizualinė kompozicinė ašis sutapatinama su fizine ašimi, t. y. bandoma paversti fiziniu traktu, kituose tai tėra vizualinis ryšys.

Nors kai kurie architektai labai skeptiškai vertina pokario Lukiškių aikštės urbanistinius projektus dėl pernelyg aiškiai išreikštos ašinės kompozicijos, bet reikia pripažinti, kad tai yra neišvengiama dėl dirbtinai primestos ir nuolat eskaluojamos „Tautos namų“ idėjos ir jau realizuotos architektūrinės kalvos dešiniajame Neries krante.

Architekto A. Nasvyčio pasiūlytoje Vilniaus centro silueto ir pagrindinių aukštybinių akcentų sistemoje (6 pav.) kompozicinių ašių sistema yra tiesiog užprogramuota. Šioje schemoje matyti, kad neatsakingai elgiantis iškyla pavojus pagrindiniam miesto struktūros branduoliui – Gedimino piliai, nors pačiai nominaliai Lukiškių erdvei įtakos tai neturi. Įvertinus architekto A. Nasvyčio grupės konkursinį projektą, akivaizdu, kad tai yra nuoseklus ir logiškas urbanistinių idėjų realizavimas, įvertinant susiklosčiusią situaciją.

Kartas nuo karto kyla diskusija dėl aikštės raudonųjų linijų ir kompozicinių ašių. 2007 m. vasarį remiantis kūrybinėmis dirbtuvėmis parengti *Vilniaus centrinės dalies viešųjų erdvių ir prieigų prie Lukiškių aikštės pasiūlymai*, kurie Vilniaus savivaldybės iniciatyva išleisti

6 pav. Vilniaus centro silueto ir pagrindinių aukštybinių akcentų sprendiniai. Architektas A. Nasvytis, 1974 m.

Fig. 6. Proposals of Vilnius silhouette and skyscraper system. Architect A. Nasvytis, 1974

atskiru leidiniu. Atkreipė dėmesį architekto T. Grunskio vadovaujamos grupės „aexn + CO“ ne profesionaliomis priemonėmis (brėžiniais, maketais, vizualizacijomis), bet piktogramomis ir raštiškai pateikti Lukiškių aikštės formavimo principai:

Šiandien esantis aikštės ašinės kompozicijos sprendinys (ir pačioje aikštėje, ir atsižvalgiant į urbanistinį kontekstą) atitinka to meto tarybinę ideologiją, kai aikštės erdvė buvo monofunkcė ir jos erdvinė kompozicija buvo skirta ideologiniam vadui sakralizuoti. Naujas erdvės kompozicijos sprendinys turėtų aiškiai (radikaliai) skirtis nuo ankstesniojo. Siūlome atsisakyti ašinės kompozicijos, kaip erdvės formavimo principo, ir pačioje aikštėje, ir jos prieigose.

Polifunkcijos principu naujai atsirandantis monumentas (ar monumentai) taptų lokaliu akcentu jam skirtoje erdvėje. Atsisakius ašinės kompozicijos, kaip erdvės formavimo principo, monumento dislokacija taip pat neturėtų būti centruota visos erdvės atžvilgiu (Vilniaus centrinės ... 2007)

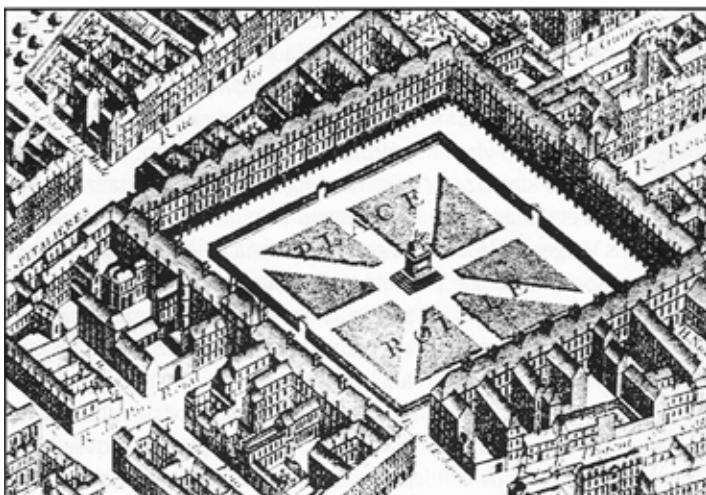
Grupės „aexn + CO“ architektas T. Grunskis teorianuose darbuose, o ypač straipsnyje *Diktato architektūra. Lukiškių aikštė* (2007), pagrindė savo idėjas, be to, kūrybinių dirbtuvių pradžioje surengtame specialiame seminare kai kurie grupės nariai perskaitė pranešimus, ir galų gale tie patys nariai recenzavo Lukiškių aikštės konkursinius projektus. Todėl tai daugiau priminė savos pasaulėžiūros ir atitinkamai urbanistinės kompozicijos sampratos propagavimą, o ne objektyvų konkursinių projektų įvertinimą. Tokia veikla turi visus viešųjų ryšių veiklos požymius.

7 pav. Vilniaus miesto Naujamiestio detaliojo plano esamos padėties analizė ir rajono raidos programa. ŠĮ „Vilniaus planas“, 1998 m.

Fig. 7. Analysis of the present detailed plan and urban development program of Naujamiestis district in Vilnius. Municipal company “Vilniaus planas”, 1998

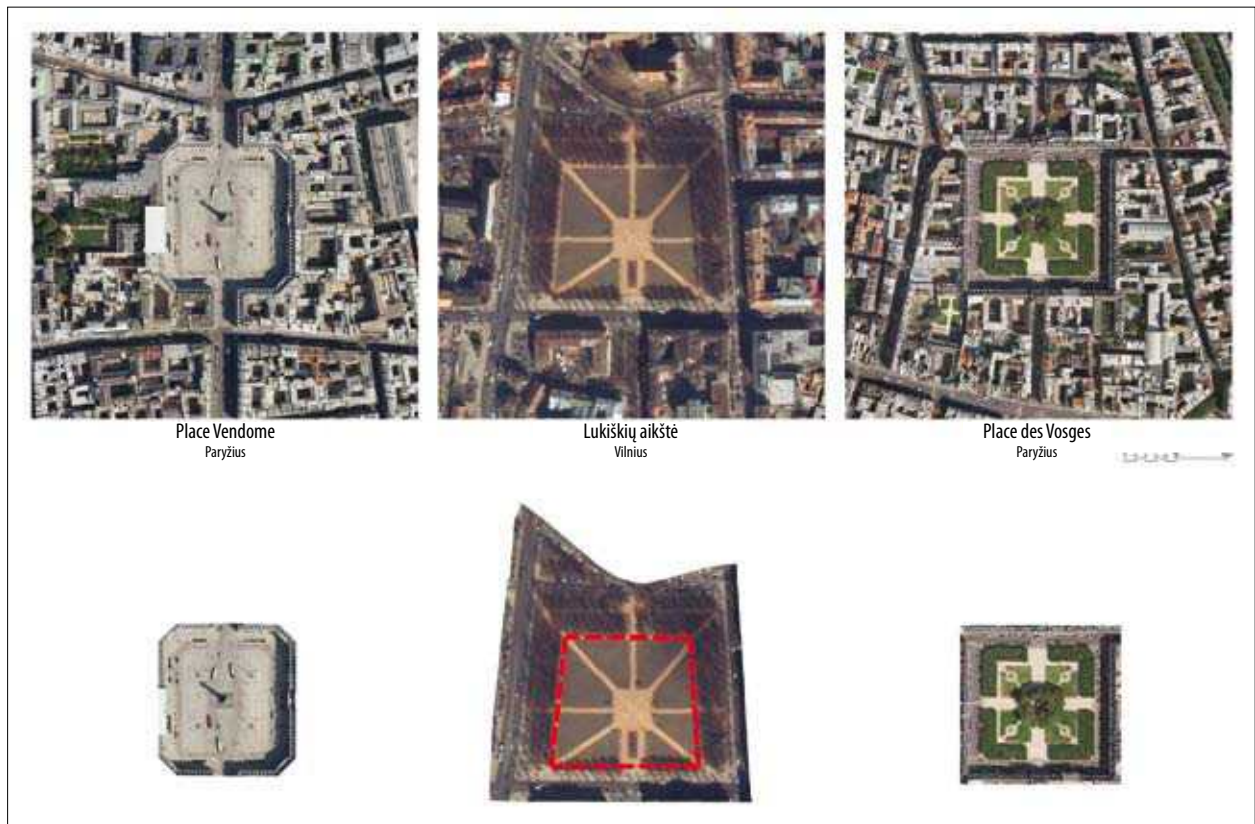
Vilniaus miesto Naujamiestio rajono raidos programoje (temos vadovas prof. dr. Z. J. Daunora), (Vilniaus miesto ... 2000) labai aiškiai apibrėžiamos būsimosios Lukiškių aikštės kontūrai pagal principą – tarp gatvių yra kvartalai, o ten, kur nėra kvartalo, yra aikštė (7 pav.).

8 pav. Ištrauka iš T. Grunskio straipsnio „Diktato architektūra. Lukiškės aikštė“ (2007)

Fig. 8. Extract from T. Grunskis' article "The dictate architecture. Lukiškės Square" (2007)

9 pav. Vandomų, Vogežų aikščių Paryžiuje palyginimas su Lukiškių aikšte Vilniuje pagal aikštės vietą urbanistinėje struktūroje (aikštės fizinio dydžio kriterijus)

Fig. 9. Square size comparison of Lukiškės Square in Vilnius with de Vosges and Vandome Squares in Paris

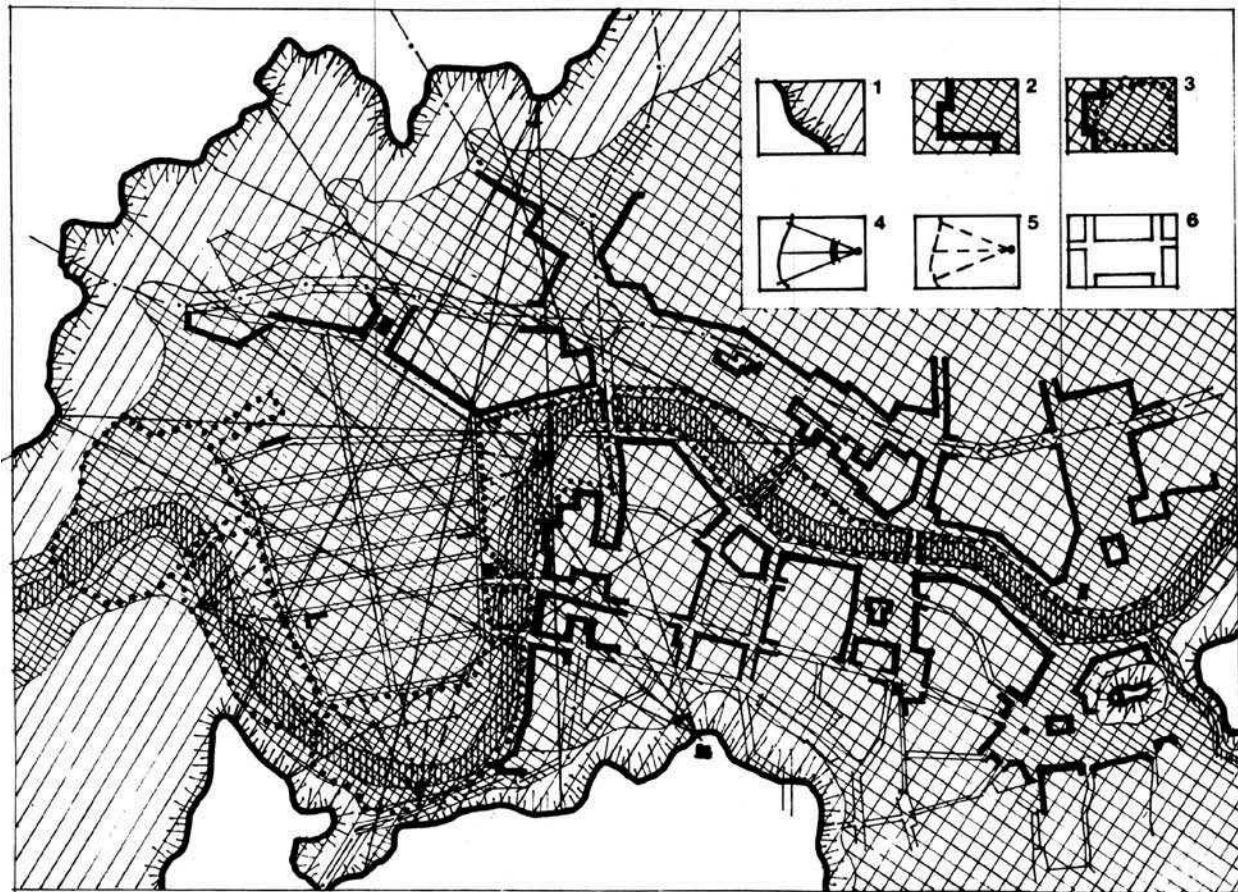
Todėl keistai atrodo kai kurių teoretikų pastangos lyginti Lukiškių aikštės matmenis tarp medžių eilių aikštės vidinėje pusėje su Vogežų aikštės Paryžiuje matmenimis tarp aikštės išsklotinių. Tai rodo, kad egzistuoja principinis neaiškumas dėl Lukiškių aikštės matmenų, t. y. „raudonųjų linijų“. Objektivus kriterijus – aikštės vieta ir dydis – urbanistinėje struktūroje dažnai painiojamas su paprasčiausia takų sistema (8, 9 pav.). Paminklas geometriniame aikštės centre traktuojamas kaip labai didelis minusas. Vogežų aikštės Paryžiuje ir Lukiškių aikštės Vilniuje tapatumas nustatytas pagal paminklo komponavimą geometriniame centre ir radialinę takų sistemą, nors fiziniai dydžiai plane nėra identiški (Grunskis 2007).

Tokio tipo aikščių, t. y. uždaras kontūras, kvadratinė konfiguracija plane, paminklas geometriniame centre ir panašus dydis, galima surasti ir daugiau – *Plaza Mayor Madride* su paminklu Pilypui III (1617 m., architektas Juan Gomez de Mora), *Amalienborg* rūmų aikštė Kopenhagoje (1760 m., architektas N. Eigtved) su paminklu karaliui Frederikui V, Vandomų aikštė Paryžiuje (1699–1701 m., architektas Ž. A. Mansar) su kolona-

paminklu Napoleonui I, pastatyti vietoj skulptoriaus F. Žirardon skulptūros, dedikuotos karaliui Liudvikui IV ir pan.

1990 m. Vilniaus technikos universiteto (dabar VGTU) Urbanistikos katedra atliko Vilniaus Žvėryno rajono urbanistinę analizę (1993). Ypač įdomūs prof. dr. Z. J. Daunoros atlikti Žvėryno rajono erdvinės ir plano struktūros savitumų tyrimai bei jų respektavimo galimybės (Daunora 1993). Išorinių vizualinių ryšių metodu ištyrus Žvėryno ir Naujamiesčio rajonų kompozicinį vaidmenį bendramiestinėje struktūroje, matyti, kad urbanistiniai kompleksai, esantys Neries upės slėnyje (t. y. miesto centrinės dalies apatinėje terasoje), yra apžvelgiami iš rajonus supančių Neries šlaitų viršutinių altitudžių, iškilusių virš nagrinėjamų teritorijų nuo 30 iki 80 metrų (10 pav.).

Šiame kontekste Lukiškių aikštė yra sudėtinė struktūros dalis. Įvertinus Pamėnkalnį ir ant jo stovinčius Profsajungų rūmus bei dešiniajame Neries upės krante realizuotą „architektūrinę kalvą“ (Europos aikštės architektūrinis urbanistinis kompleksas) panoraminiame lygyje susiformavo aktyvus vizualinis ryšys, kuris turėtų

10 pav. Žvėryno ir Naujamiestio vizualinių erdvių ir ryšių struktūra. Vizualinės erdvės. Prof. dr. Z. J. Daunora, 1990 m.: 1, 2, 3 – bendramiestinio, rajoninio ir lokalaus lygio svarbesni vizualiniai ryšiai; 4 – panoraminiai; 5 – žemi masinio stebėjimo; 6 – gatvės ir aikštės

Fig. 10. Structure of visual spaces and links of Žvėrynas and Naujamiestis districts in Vilnius. Visual spaces. Prof Dr Z. J. Daunora, 1990. 1, 2, 3 – essential urban, regional and local visual links; 4 – panoramic, 5 – low mass observation; 6 – streets and squares

būti respektuojamas žemosios terasos lygyje, t. y. Lukiškių aikštės lygyje.

Lukiškių aikštės ir jos aplinkos kompozicinių ašių sistema smulkiai išnagrinėta kituose VGTU Urbanistikos katedros mokslo darbuose.

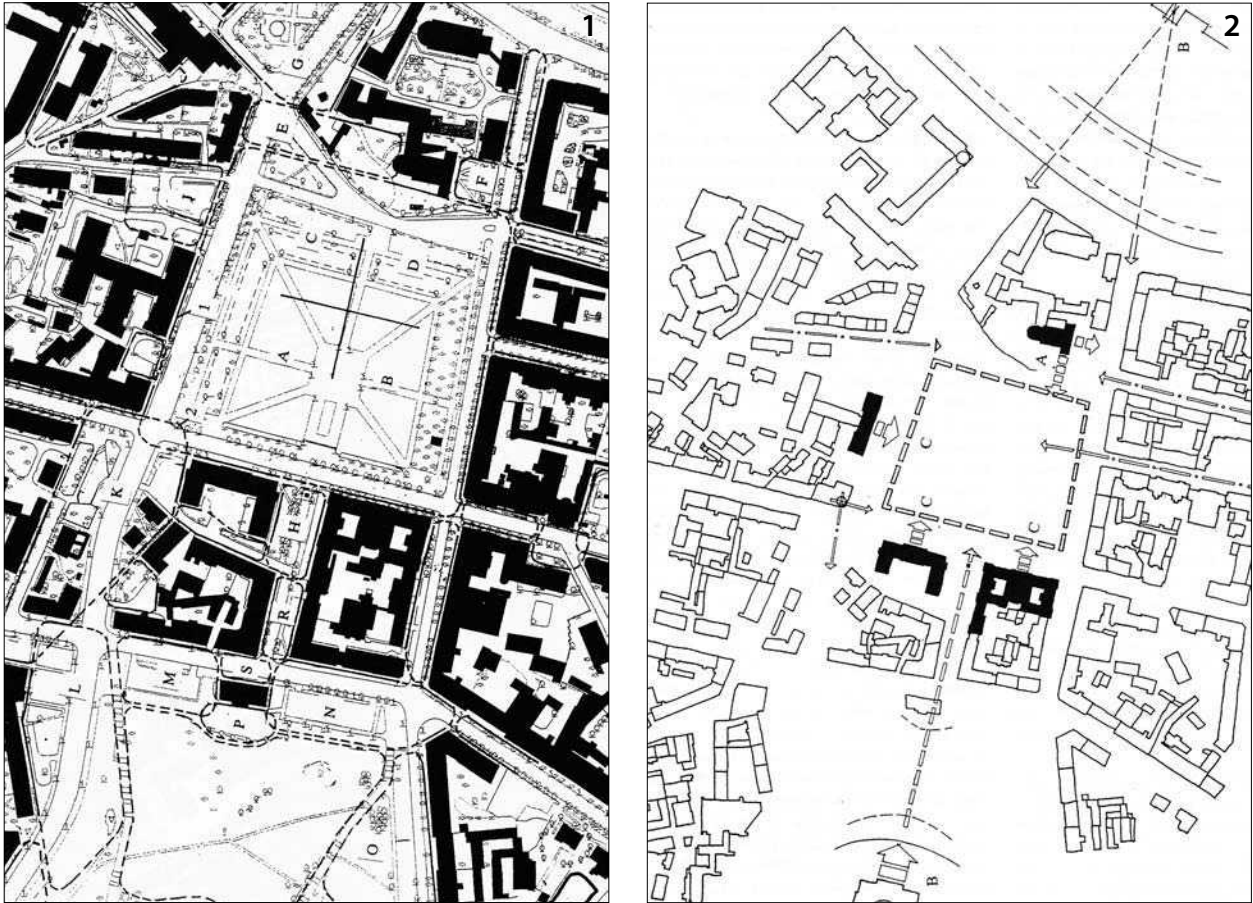
1997 m. Vilniaus miesto savivaldybės Architektūros ir statybos departamento (dabar Miesto plėtros departamentas) užsakymu VGTU Urbanistikos katedros mokslininkai atliko Vilniaus Lukiškių aikštės ir aplinkos urbanistinius tyrimus (temos vadovas – prof. dr. Z. J. Daunora), (Lukiškių aikštės ... 1997), kurie buvo pateikti kaip 1997 m. laikinojo aikštės sutvarkymo konkurso sąlygų priedas (11 pav.). Verta pacituoti kai kurias šio darbo išvadas:

Kultūrologinio diskurso aspektu, pasikeitus Lukiškių aikštės socialinės tvarkos ir globaliosios miesto idėjos lemiamam semantiniam erdvės tipui, jis tradiciškai turėtų kisti, atsižvelgiant tiek į sociokultūrinio erdvės prototipo

poreikį, tiek į konkrečius miesto bendruomenės interesus. Sprendinys turėtų respektuoti tradicinę urbanistinio tinklo raidą ir ilgaamžiškumo kriterijus, neprogramuojant semantinio, struktūrinio, kompozicinio ar idėjinio konflikto ateičiai.

Mokslo darbai urbanistikos srityje, pokario urbanistiniai projektai, konkursiniai projektai po 1990 metų parodė, kad ašinės kompozicijos principas, kaip erdvės formavimo principas yra fundamentalus, nepriklausomas nuo ideologijos. Reikia aiškiai skirti ašinės kompozicijos principą Lukiškių aikštės prieigose (tai traktuotina daugiau kaip vizualinis ryšys panoraminiame lygyje) ir centristinę ašinę paminklo kompoziciją – paminklas aikštės geometriniame centre aikštės partertyje (Daunora 1998).

Pagal sovietinių laikų ideologinius kanonus sukonstruota aikštė (su paminklu vadui), be abejo, negali būti tvarkoma remiantis tokiais pat principais, todėl aikštės

11 pav. Lukiškių aikštės ir aplinkos urbanistiniai tyrimai. VGTU Urbanistikos katedra, 1997 m.: 1 – Lukiškių aikštės aplinkos kvartalinis morfotipas, erdvinis karkasas; 2 – Lukiškių aikštės aplinkos kompozicinių ašių schema

Fig. 11. Urban investigation of Lukiškės Square and its environment. Vilnius Gediminas Technical University, Dept of Urban Design, 1997: 1 – planning and spatial principles of Lukiškės Square and its environment; 2 – scheme of compositional axes of Lukiškės Square and its environment

geometrinio centro akcentavimo principas nėra privalomas, bet negali būti ignoruojami laiko patikrinti urbanistikos meno meniniai principai.

7. Lukiškių aikštė – viešojo erdvė ir viešųjų ryšių objektas

2003-02-18 dienraštyje *Lietuvos žinios* Nr. 40 (10469) buvo paskelbtas įdomus straipsnis *Seimūnas taiso Vilniaus veidą*. Straipsnis įdomus visai ne profesine prasme, bet dėl precedento – pirmą kartą viešai, naudodamas žiniasklaidos priemones „projektuoti miestą“ pradėjo politikas:

Seimo vicepirmininkas Vytenis Andriukaitis siūlo Vilniuje, ant Tauro kalno esančius Profsąjungos rūmus paversti Tautos namais, kuriuose galėtų vykti ES valstybių Vadovų ir ministrų posėdžiai. Gedimino prospektas, kuriame koncentruojasi visos svarbiausios valstybinės

institucijos, turėtų virsti valstybės ašimi su tai išreiškiančiais aiškiais architektūriniais akcentais.

Dar viena tokia ašis galėtų driektis nuo Tauro kalno, apimdama Lukiškių aikštę, Nacionalinę vaizduojamojo meno galeriją, būsimąjį savivaldybės pastatą ir dar tik planuojamą Europos įstaigų centrą.

Ko gero, tai buvo miesto urbanistinės plėtros procese „viešųjų ryšių“ užuomazga. Dabar šis procesas yra tiek patobulėjęs, kad viešųjų ryšių specialistai, komentuotojai, moderatoriai, interpretuotojai netgi jaučiasi pranašesni už specialistus.

2007-02-02 Vilniaus m. Rotušėje vyko kūrybinių dirbtuvių seminaras, kurio tikslas suformuluotas labai pragmatiškai – *prieš prasidedant kūrybinėms dirbtuvėms architektūros ir istorijos ekspertai pristatys Europos aikščių ir viešųjų erdvių formavimo patirtį bei naujoves*. Seminaro klausytojams pranešimus skambiais pavadinimais skaitė „ekspertai“, kurie terminus *aikštė* ir *viešojo*

12 pav. Internetinės apklausos rezultatai, pateikti vizualizacijose (www.lukiskiuaiuste.lt)
Fig. 12. Examples of Internet Poll results

erdvė vartojo labai laisvai, traktuodami juos kaip visiškai tapačius dalykus. Be to, didelis „emocionaliai pakrautų“ terminų kiekis rodo, kad daugiausiai pranešimus skaitė ne profesionalai, bet paprasčiausi interpretuotojai. Elementarūs viešosios erdvės pavyzdžiai apibūdinami labai sudėtingomis sentencijomis – *Konfliktiška aplinkos ir įženklavimo sandūra; Laiko pojūčio aktualizavimas kaip erdvės perkūrimo ir atminties palaikymo priemonė; Kasdienybės poetika pagrįstas aikštės meninis sprendimas; Aikštės kūrimas „transplantuojant“ vaizdinius; Memorialinės, reprezentacinės ir rekreacinės funkcijos hibridizacija; Vaizdinių abstrahavimas; Funkcijos ir fikcijos dermė*. Tokia situacija rodo bendrą architektūros teorijos Lietuvoje būklę, kurią galima apibūdinti daugiau kaip literatūrinę veiklą negu kaip argumentuotą profesinę kritiką.

Vakarų Europoje situacija yra kitokia. Pvz., Aldo Aymonino ir Valerio Paolo Mosco savo knygoje *Contemporary Public Space. Un – Volumetric Architecture* (Skira Editore S. p. A.; Milano 2006), (Aymonino, Paolo Mosco, 2006) komentuoja visiškai kitas erdvinio formavimo priemones ir profesinius instrumentus (paviršius, vertikalė, kevalas, figūros, žemės grafika, technologijos, įvykis ir pan.), apsieidami be hipertrofuoto eilinio daikto „poetizavimo“.

2008-02-12 Vilniaus m. Rotušėje vyko kūrybinių dirbtuvių seminaro rezultatų apibendrinimas. Kaip ir reikėjo tikėtis, kokybiško rezultato nebuvo. Architektai tikėjosi dalyvauti rimtesniame architektūriniame konkurse, kuriame numatytas solidus piniginis prizas laimėtoji, todėl niekas net nebandė rodyti kokybiškas profesionalias idėjas.

Tai, kad Vilniaus m. Rotušėje vykęs nesėkmingas kūrybinių dirbtuvių seminaras nebuvo šiaip renginėlis, rodo visa savivaldybės finansuojamų renginių sistema –

kūrybinių dirbtuvių seminaras, kūrybinės dirbtuvės, kūrybinių dirbtuvių rezultatų aptarimas, internetinės anoniminės apklausos (gauti 102 atsakymai), mokinių rašinių konkursas (4 500 rašinių) ir pan. Tai, be abejo, profesionaliai parengta viešųjų ryšių sistema, neturinti jokio ryšio su valstybinės reikšmės aikšte.

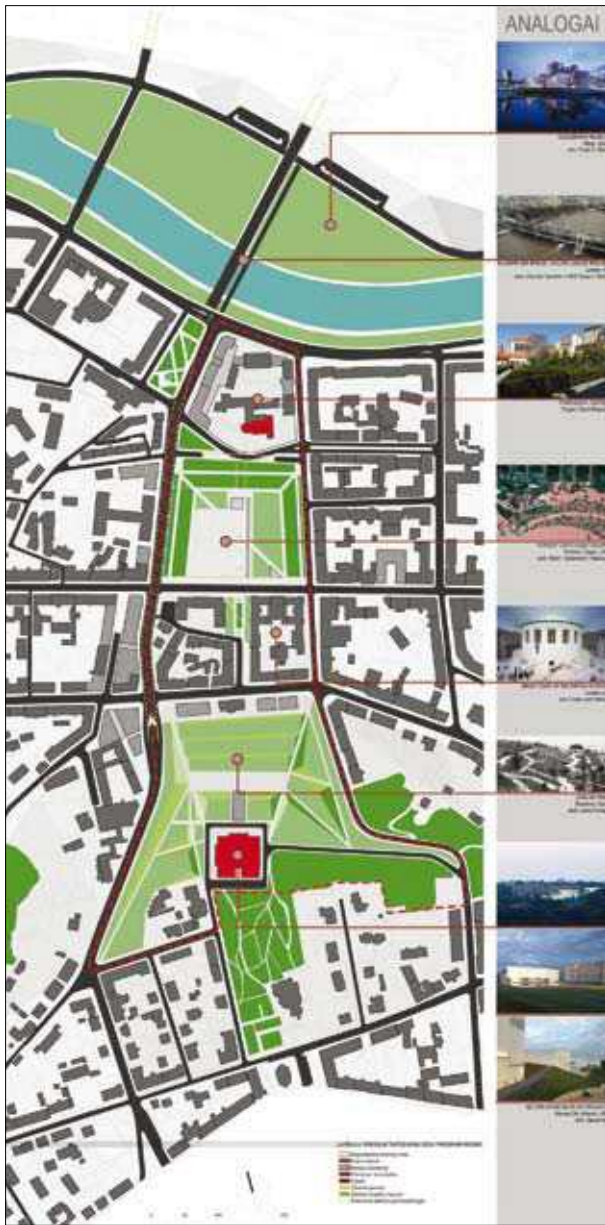
Įdomus viešųjų ryšių renginys – internetinė apklausa, kurios rezultatus grafiškai pateikė savivaldybės nusamdyti anoniminiai vizualizatoriai. Tokiais rezultatais neįmanoma tikėti vien dėl labai neskaidraus apklausos organizavimo ir dėl atsakymo „koregavimo“, t. y. internetiniam tekstui suteikiama vizuali forma. Internetiniame puslapyje www.lukiskiuaiuste.lt atvirai abejojama LR Seimo nutarimo pagrįstumu, kuris atseit „apriboja diskusijų lauką“, o tai reiškia ne ką kitą, kaip atvirą prieštaravimą idėjai įprasminti Laisvės kovas:

Vasario 2–12 d. Vilniaus savivaldybė organizavo kūrybines dirbtuves, laukdama menininkų ir miestiečių pasiūlymų dėl Lukiškių aikštės rekonstrukcijos. Tačiau diskusijų laukas buvo apribotas 1999 m. Seimo nutarimo „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“, kuris įtraukė memorialinę bei reprezentacinę aikštės paskirtis“. <...> Kadangi šioje apžvalgoje nurodėme tik bendriausias 102 išsakytų nuomonių gaires – detaliau apklaustų žmonių idėjas prašome žiūrėti pristatomose vizualizacijose. Šios apklausos dalyviai išties pateikė vizijų ir sprendimų įvairovę, galinčių stipriai praplėsti tolesnę politinę bei architektūrinę diskusiją apie Lukiškių aikštės ateitį. Todėl projekto organizatoriai nuoširdžiai dėkoja visiems, skyrusiems laiko ir dėmesio apsilankyti puslapyje www.lukiskiuaiuste.lt ir išsamiai atsakyti į pateiktus klausimus. Ši apklausa, be abejo, nepretenduoja į jokių objektyvų mokslo tyrimą, nes ji buvo atliekama nesiremiant jokiais griežtesniais sociologinių apklausų metodais. Tai buvo improvizuotas projek-

tas, siekiantis per kelias kūrybinėms dirbtuvėms skirtas dienas įtraukti kuo įvairesnių nuomonių į vykstančią diskusiją apie šią svarbią viešąją miesto erdvę.

Tokios veiklos rezultatas – urbanistinės struktūros elementas aikštė, kaip erdvės tipas, virsta įvairių atsitiktinių funkcijų kratinium, o paminklas Laisvės kovų tema visiškai nebeaktualus (12 pav.).

Kad ir kaip ten būtų, akivaizdu, kad pokario Lietuvos Laisvės kovos nėra nacijos bendrumo pagrindas.

13 pav. Teritorijų, lemiančių Lukiškių aikštės sprendinius, programos vizija

Fig. 13. Urban development program of territories near Lukiškės Square

Geriausiu atveju dar galima susitarti dėl kunigaikščių Mindaugo, Gedimino, Vytauto, XX a. pradžios kultūros veikėjų V. Kudirkos, J. Basanavičiaus, bet dėl pokario Laisvės gynėjų atminimo įamžinimo konsensusas vargiai įmanomas. Tai yra faktas. Neveltui sociologai vis labiau pradeda domėtis šiuo reiškiniu – skeptišku indiferentišku požiūriu į vieną iš kruviniausių Lietuvos istorijos periodų.

8. Lukiškių aikštės sutvarkymo ir simbolio „Laisvė“ projekto sukūrimo konkursas

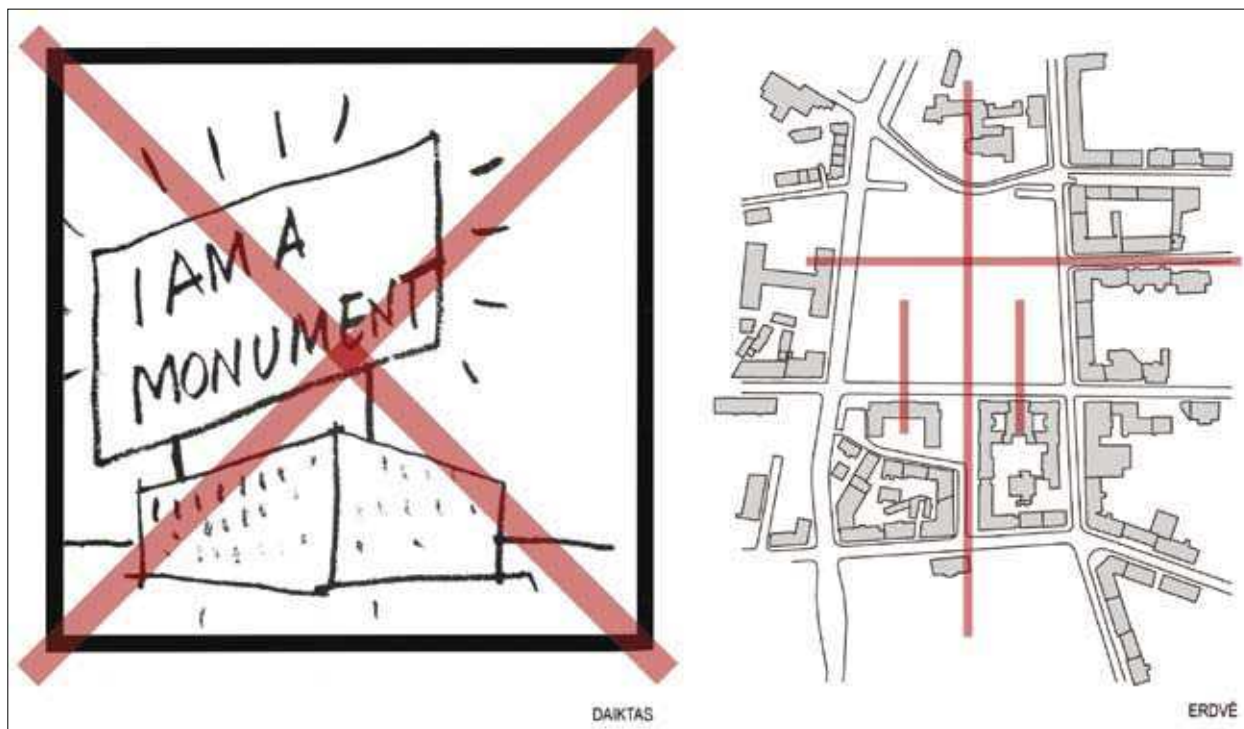
2008 m. įvyko Lukiškių aikštės sutvarkymo ir simbolio „Laisvė“ projekto sukūrimo konkursas. Išrinkti septyni geriausi projektai. VGTU Urbanistikos katedros Urbanistinės analizės mokslo laboratorijos specialistai taip pat dalyvavo konkurse (Lukiškių aikštės suplanavimo... 2008). Straipsnio autoriaus nuomone, tikslinga pateikti konkursinio projekto pagrindinius teiginius.

9. Sprendiniai artimiausiose teritorijose, lemiantys Lukiškių aikštės sprendimą. Aikštės funkciniai ir vizualiniai ryšiai su jais

Teritorijų, lemiančių Lukiškių aikštės sprendinius, programos vizija (pagal konkurso sąlygų III skyriaus 16.8 punktą) yra bendra Naujamiesčio žemutinės terasos urbanistinės plėtros problema, kurią kokybiškai išspręsti įmanoma rengiant atskirą urbanistinį Naujamiesčio rajono konkursą/galimybių studiją. Lukiškių aikštės suplanavimo konkursiniame projekte įmanoma pateikti tik bendrus šių teritorijų tvarkymo principus (13 pav.).

Organizuojama transporto judėjimo sistema, prioritetą teikiant pėstiesiems, želdynams, viešosioms erdvėms. Siūloma pastatyti požeminę V. Kudirkos gatvę. Požeminės gatvės pradžia – ties Jasinskio g., gatvės pabaiga – ties Lvovo g. (po Neries upe arba rekonstruojant Baltąjį tiltą, paverčiant jį ne tik pėsčiųjų tiltu, bet ir transportiniu). Antžeminis gatvių tinklas lieka toks pats, tik jame „nuramintas“ eismas. Svarbiausiuose mazguose požeminė gatvė jungiasi su antžeminiu gatvės tinklu.

Buvę Profsąjungų rūmai, Pamėnkalnis („Tautos namų“ teritorija). Ši teritorija yra didelių diskusijų objektas vien dėl emociškai angažuotų terminų, pvz., „Tautos namai“, vartojimo. Kad ir kaip ten būtų, kultūrinės paskirties objektas (pvz., universalios paskirties koncertų salė) vietoj buvusių Profsąjungų rūmų iš principo yra įmanomas. Svarbu tik kad naujas objektas miesto

14 pav. Simbolio „Laisvė“ pagrindinė koncepcija išplaukia iš bendros erdvinės Lukiškių aikštės koncepcijos. Kūrybos objektas yra „erdvė“, bet ne „daiktas-paminklas“

Fig. 14. The main conception of symbol “Freedom” is deduced from the spatial conception of Lukiškės Square. The creation object is “space”, but not a “thing/monument”

struktūroje ir panoramose nekonkuruotų su istoriniu Vilniaus miesto branduoliu – pilių kompleksu. Egzistuoja ryškus vizualinis ryšys su Lukiškių aikšte, kurio visiškai nebūtina paversti fiziniu pėsčiųjų kanalu, t. y. tiltas virš Pamėnkalnio gatvės nenumatomas.

Aukų gatvė ir Genocido aukų muziejus prie Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro. Šiuo metu čia stovi Lapteviečių bendrijos pastatytas paminklas lietuviams, kentėjusiems ir žuvusiems Jaktijoje (skulpt. J. Jagėla, 2006 m.). Taip pat Aukų gatvėje stovi 1988 metais iš lauko riedulių sumūrytas kuklus ženklas/paminklas, įprasminantis Laisvės kovotojų atminimą. Šio paminklo meninė vertė labai abejotina, bet tai yra ryškus istorinis ženklas. Todėl siūlome šį istorinį ženklą apdengti stikliniu gaubtu.

Vilniaus Šv. Apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčios ir vienuolyno ansamblis. Konkursiniame projekte įvertintas buvusios Šv. Jokūbo ligoninės teritorijos virtimas visuomenine komercine zona. Naujai formuojama visuomeninio komercinio komplekso pietinė išklotinė (nuo Lukiškių aikštės) esminio poveikio aikštės sprendiniams neturi.

Vašingtono aikštė ir naujas dešiniojo Neries kranto visuomeninis prekybinis centras. Atsisakius Krei-

vojo tilto idėjos, išlieka Vašingtono aikštė, kaip žalia viešoji erdvė. Susisiekimas su dešiniojo Neries kranto visuomeniniu prekybiniu centru priklauso nuo V. Kudirkos/J. Tumo-Vaižganto gatvės rekonstrukcijos laipsnio. Tada galutinai taps aišku, koks yra Baltasis tiltas – pėsčiųjų ar transporto.

Lukiškių aikštė yra prie dviejų ypač svarbių magistralių – V. Kudirkos/J. Tumo-Vaižganto ir Gedimino prospekto. Gedimino prospektas yra pagrindinė Naujamiesčio žemutinės terasos gatvė, prie kurios istoriškai susiklostė savita viešųjų erdvių sistema su labai aiškiai išreikštomis kompozicinėmis ašimis.

Viename Gedimino prospekto gale – Katedros aikštė (senoji istorinė dalis), kitame – Nepriklausomybės aikštė (LR Seimo pastatų kompleksas ir nacionalinė M. Mažvydo biblioteka). Taip pat yra Odminių skveras; V. Kudirkos skveras su naujai statomu paminklu V. Kudirkai; Žemaitės skveras, kuriame numatoma statyti A. Gudaičio paveikslų galeriją; Lukiškių aikštė su numatomu statyti simboliu „Laisvė“.

Šioje viešųjų erdvių sistemoje Lukiškių aikštė yra pati svarbiausia viešoji erdvė, kurios fizinis dydis leidžia ją paversti pagrindine visos valstybės aikšte.

Planuojamos Lukiškių aikštės sprendiniai suderinti su rekonstruojamo Gedimino prospekto sprendiniais, numatant galimybę prospekto dalį tarp Vasario 16-osios ir J. Tumo-Vaižganto gatvių panaudoti įvairiems renginiams.

Egzistuoja mitas, kad Lukiškių aikštė yra per didelė. Lukiškių aikštės dydis miesto urbanistinėje struktūroje (plane) yra objektyviai susiklostęs faktas, priklausantis nuo gatvių tinklo. Todėl aikštės architektūrinės kompozicijos tobulinimas yra nesusijęs su aikštės parametru keitimu. Užstatyti aikštę arba jos dalį pastatais yra iš principo neteisingas kelias, nes aikštės fizinio dydžio mažinimas plane aikštę pavers paprasčiausiu skveru.

Pagal konkurso sąlygas reprezentacinėje ir memorialinėje Lukiškių aikštės dalyje numatoma organizuoti valstybines šventes bei kitus renginius, planuojant, kad galėtų sutilpti apie 1,5 tūkst. žmonių.

Tai rodo, kad aikštė yra valstybinio rango, bet kartu ji yra daugiavfunkcė. Aikštėje turi atsirasti vietos visoms miestui būdingoms funkcijoms ir paskirtims: kasdienei miestiečių veiklai, rekreacinei, visuomeninei, memorialinei reprezentacinei, bet aikštė neturi virsti lokalia apželdinta viešąja erdve su labai lokaliais dekoratyviniais akcentais.

Lukiškių aikštėje simboliniai kapai, koplyčios ir pan. nenumatomi.

Vientisoje erdvėje funkcinis zonavimas yra labai sąlyginis dalykas, todėl siūlome aikštę zonuoti, įrengiant sieną Aukų gatvės ašies tęsinyje (ašis šiaurė – pietūs). Siena dalija aikštę į dvi dalis – rytinę ir vakarinę. Aikštės rytinėje dalyje numatoma memorialinė, ramaus poilsio zona, o vakarinėje dalyje numatoma įrengti igilintą amfiteatrą, skirtą visuomeniniams ir valstybinės reikšmės renginiams.

Sienoje numatomi įrengti vertikalūs funkciniai ryšiai – liftai, laiptinės iš požeminių aikštės lygių.

Požeminėje aikštės dalyje suplanuotos automobilių stovėjimo vietos, vieši tualetai, patalpos ir įrenginiai, reikalingi aikštės priežiūrai. Požeminiai lygiai numatomi altitudėse + 97,00 ir + 94,00. Išėjimai į aikštės paviršių organizuojami jau minėtoje sienoje (liftai, laiptinės), taip pat numatomi atskiri vertikalūs ryšiai palei visą aikštės perimetrą, reaguojant į susiklosčiusią takų sistemą.

Ašinės kompozicijos principas, kaip erdvės formavimo principas, yra fundamentalus, nepriklausomas nuo ideologijos. Reikia aiškiai skirti ašinės kompozicijos principą Lukiškių aikštės prieigose (tai traktuotina daugiau kaip vizualinis ryšys) ir centrišką ašinę paminklo kompoziciją – paminklas aikštės centre.

15 pav. Simbolio „Laisvė“ pagrindinė koncepcija – Laisvės troškimas

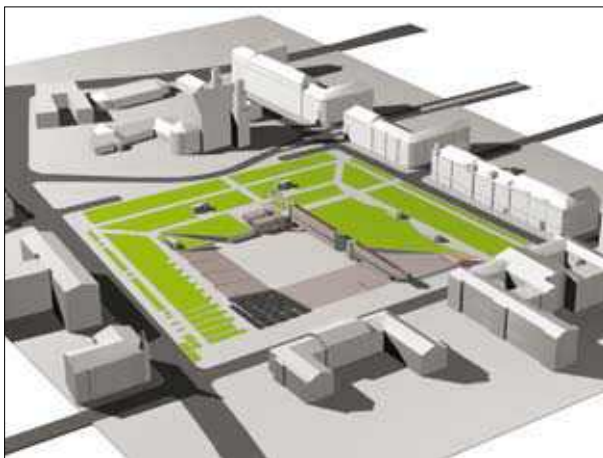
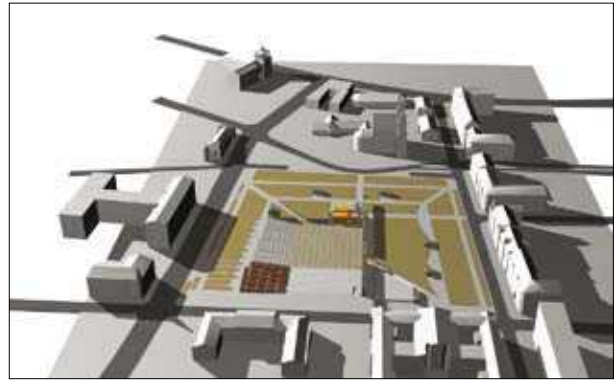
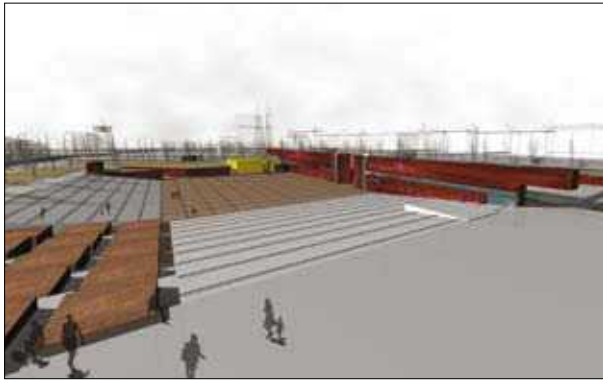
Fig. 15. The main conception of symbol “Freedom” is desire for Freedom

Pagrindinis aikštės akcentas – simbolis „Laisvė“ – komponuojamas ilgojoje meridianinėje ašyje „Tautos namai“ – Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčios ir vienuolyno kompleksas.

Konkurso pavadinime nurodytas konkurso objektas – simbolio „Laisvė“ architektūrinis meninis projektas. Kartu reikia pastebėti, kad sąlygų 7.1 punkte vartojamas terminas *šiuolaikinis memorialinis akcentas – kompozicija „Laisvė“*, **atspindinti Lietuvos žmonių kovas už laisvę ir pergalę**. Konkursiniam projekte siūlomas apibendrintas simbolis. Besiveržiančio į laisvę žmogaus figūra simbolizuoja veržimąsi **į Tiesą, Šviesą, Laisvę**.

Pagrindiniai simbolio „Laisvė“ konstravimo ir komponavimo principai:

- Simbolio „Laisvė“ pagrindinė koncepcija išplaukia iš bendros erdvinės Lukiškių aikštės koncepcijos. Kūrybos objektas yra „erdvė“, bet ne „daiktas-paminklas“ (14 pav.).
- Įvertinus aikštės dydį ir valstybinį rangą siūloma žmogaus figūra (6 m aukščio), nes dekoratyvinės meninės kompozicijos labiau tinka skverams.
- Daugiau kaip 2/3 egzistavimo laiko Lietuvos valstybė kovojo už savo valstybingumą išlikimą, už Laisvę. **Todėl būtina akcentuoti nuolatinį Laisvės troškimą, akcentuoti veržimąsi į Laisvę**. Be laisvų žmonių nėra laisvos valstybės (15 pav.).
- Lukiškių aikštės architektūriniam urbanistiniame komplekse nesiūlomi tragiškos lemties, skaudaus pralaimėjimo, liūdesio ir pan. ženklai, labiau būdin-

16 pav. Lukiškių aikštės architektūrinio urbanistinio komplekso vizualizacijos
Fig. 16. Visualizations of Lukiškės Square architectural and urban complex

gi karių kapams ar kitoms analogiškomis rimties zonomis, memorialams ir pan.

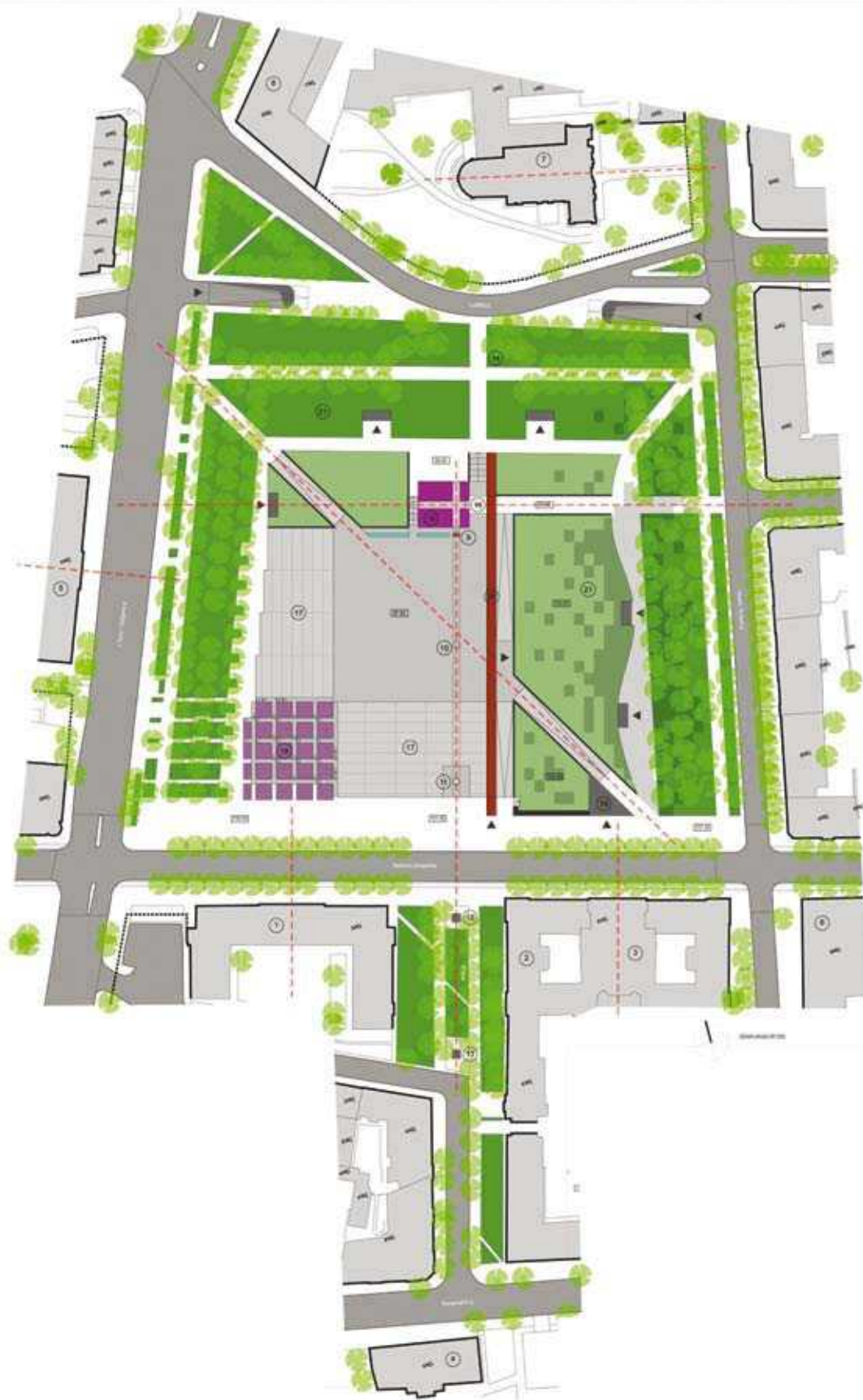
- Lukiškių aikštės architektūriniame urbanistiniame komplekse vengiama pompastiškumo, gigantomanijos, deklaratyvaus patriotizmo ir pan. (16, 17 pav.).
- Religiniai ar kiti reikalingi simboliai ir ženklai gali atsirasti kituose projekto detalizavimo etapuose, bet jie nebus dominuojantys.
- Besiveržiančio į Laisvę žmogaus figūra liejama iš bronzos. Į laisvę besiveržiančio žmogaus skulptūrinė figūra parodyta sąlygiškai.

Išvados

1. Prof. R. Grigo retorinis klausimas: *kaip išugdyti civilizuotą valstybingumo jausmą, jeigu per šimtmečius lietuvis patyrė tik tą valstybės formą, kuri buvo primesta svetimųjų?* – gali būti traktuojamas kaip pagrindinė ir neguodžianti išvada. Lukiškių aikštės istorija po 1990 m. – savigarbos neturėjimo istorija. Labai neatsakingas požiūris į valstybinių simbolių ir ženklų

statymą. Grūto parko ir paminklo F. Zappai gerbėjų yra daugiau, negu paminklo Laisvės kovų dalyviams šalininkų.

2. Nacija, neturinti etnokultūrinės saviidentifikacijos problemų, dažniausiai turi svarbiausią valstybės vietą su visa tam tikslui skirta atributika ir simboliais. Pvz., Latvijos sostinėje Rygoje stovintis Laisvės paminklas (skulptorius K. Zale) niekam nekelia jokių abejonių. Analogiškai yra visoje Europoje. Tų šalių piliečiams tai kelia pasididžiavimą. Tai yra savime suprantamas dalykas save gerbiančioje valstybėje. Lietuvoje tokios vietos nėra.
3. Pagrindinėje Lietuvos aikštėje neįmanoma apeiti klausimo apie paminklų statymą, svarbu, koks paminklo statusas – dekoratyvinis elementas eilinėje „viešojoje erdvėje“ ar skulptūrinė kompozicija, įprasminanti valstybinės reikšmės įvykį, veikėjus ir pan. pagrindinėje valstybės aikštėje. Tai yra susiję su aikštės statusu – valstybinės svarbos aikštė, skirta reprezentacijai, ar eilinė „viešoji erdvė“? Lukiškių aikštė Vilniuje negali būti traktuojama vien tik kaip savival-

17 pav. Lukiškių aikštės architektūrinio urbanistinio komplekso pagrindinis brėžinys
Fig. 17. Principal scheme of Lukiškės Square architectural and urban complex

dybės rango viešoji erdvė, nes toks svarbus valstybės sostinės urbanistinės struktūros elementas turi žymiai didesnių galimybių.

4. Šiuo metu niekas neprieštarauja teiginiui (bent jau atvirai į akis nesako), kad lietuvių tautos kovos už Laisvę ir Nepriklausomybę (ypač XX a. – prievartinė asimiliacija, deportacijos ir trėmimai, partizaninės kovos ir t. t.) buvo įnirtingos ir pareikalavo daug aukų. Nėra ir atvirai prieštaraujančių paminklui ar monumentui, skirtam kovotojams už Laisvę ir Nepriklausomybę. Kyla įnirtingas pasipriešinimas, kai paminklas pasiūlomas Lukiškių aikštėje. Prisdengus rūpesčiu dėl didžiausios Vilniaus aikštės, faktiškai nepritariama konkreto paminklo kūrimui, vietoj to siūlant nekonkretų simbolį. Motyvų ir argumentų daug ir įvairių, bet juos lengva sugrupuoti:
 - Teigiama, kad, pastačius paminklą Laisvės kovotojams Lukiškių aikštėje, tai bus „liūdesio“ aikštė. Taip buvo komentuojamas LR Seimo 1999 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. VIII – 1070.
 - Teigiama, kad pastačius paminklą Laisvės kovotojams Lukiškių aikštėje eiliniams miestiečiams nebeliks vietos. Todėl savivaldybės valdininkai pagal savo supratimą bandė paversti aktyvaus socialinio veiksmo aikštę – buvo pastatytas, o vėliau nugriautas statinys, panašus į Triumfo arką.
 - Teigiama, kad klasikinio Laisvės kovotojų paminklo samprata yra pasenusi. Todėl reikia „naujų formų ir išraiškos priemonių“. Kaip kriterijai pateikiami pavyzdžiai, neturintys jokio ryšio su nagrinėjamu klausimu, su nacijos identitetu, ženklais ir pan.
5. Paminklo visos Lietuvos Laisvės kovų dalyviams nėra, tėra tik paminklai atskirų apygardų partizanams, kurie statomi pagal tam tikrą valstybinę programą. Įdomi detalė – paminklai partizanų apygardoms statomi provincijoje, bet ne didžiųjų miestų aikštėse (paminklas Algimanto apygardos partizanams Troškūnuose, Prisikėlimo apygardos partizanams Šeduvoje, Vytauto apygardos partizanams Utenoje, Didžiosios kovos apygardos partizanams Gelvonuose, Žemaičių apygardos partizanams Telšiuose, Vyčio apygardos partizanams Vadokliuose ir t. t.).
6. Paminklų Laisvės kovotojams statymo istorija pagrindinėse Lietuvos miestų aikštėse yra ypač komplikuota. Akivaizdžiai neigiamas vietinių savivaldybių požiūris į tokių paminklų statymą. Pvz., paminklo Prisikėlimo apygardos partizanams Prisikėlimo aikštėje Šiauliuose statymo istorija, kai tuometinė miesto valdžia oficialiai pareiškė, kad turi kitą požiūrį į pokario rezistencijos reiškinį, todėl yra prieš tokių

paminklų statymą. Rezultatas – paminklas statomas Šeduvoje, o miestas neteko galimybės už valstybės pinigų sutvarkyti pagrindinę aikštę. Egzistuoja reali tendencija – tokie paminklai ignoruojami. Formaliai Lietuvoje paminklų partizanams daug, bet jie yra smulkūs ir labai nevienodos meninės kokybės. Tai yra suprantama, nes nesant oficialios valdžios palaikymo žmonės dirba taip, kaip išmano.

7. Simbolis „Laisvė“ klaidingai sutapatinamas (arba sąmoningai sutapatintas) su paminklu Laisvės kovų dalyviams. Paprasčiausia sofistika – **simbolis „Laisvė“ nereiškia Laisvės kovų įprasminimo**. Tokioje nekonkrečioje sampratoje telpa bet kokia veikla be jokių apribojimų, be jokių „žaidimo taisyklių“, netgi anarchija. „Laisvės“ samprata palikta kiekvieno individo individualiai sampratai, kuri dažniausiai konstruojama atsiribojimo nuo bet kokių visuomeniškumo formų principais. Konkurso rezultatai tą akivaizdžiai patvirtino.
8. Skirtingai suprantamas galutinis rezultatas – apželdintas plotas, viešoji erdvė, paminklas, simbolinis kapas, reprezentacinė funkcija, požeminis garažas ir t. t. LR Seimo 1999 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. VIII – 1070 *Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų* faktiškai ignoruojamas.
9. LR Prezidentas V. Adamkus, vetavęs įstatymo projektą dėl Lukiškių aikštės 1996 m., faktiškai sumenkino aikštės statusą iš valstybinio į savivaldybės. Todėl savivaldybės rango politikai ir viešojo administravimo specialistai daugiau užsiiminėjo viešųjų ryšių akcijomis negu realiais veiksmais.

Literatūra ir šaltiniai

- Aymonino, A.; Paolo Mosco, V. 2006. *Contemporary Public Space. Un – volumetric Architecture*. Milano: SKIRA.
- Balcerowicz, L. 1998. *Socializmas. Kapitalizmas. Transformacija*. Vilnius: Algarve, ALK.
- Cowan, R. 2005. *The Dictionary of Urbanism*. Illustrated by L. Rogers, preface by Sir P. Hall. Streetwise Press.
- Daunora, Z. J. 1993. Žvėryno rajono erdvinės ir plano struktūros savitumai bei jų respektavimo problema. Vilniaus Žvėryno rajono urbanistiniai tyrimai, *VGTU mokslo darbai, Urbanistika ir rajonų planavimas* 18: 132–157.
- Daunora, Z. J. 1998. Lukiškių aikštės ir jos aplinkos urbanistinės sąlygos ir plėtojimo galimybės, *Urbanistika ir architektūra* XXII(2): 64–76.
- Gehl, J.; Gemzoe, L. 2003. *New City Spaces*. Copenhagen: The Danish Architectural Press.
- Gehl, J.; Gemzoe, L.; Kirknæs, S.; Søndergaard, B. 2006. *New City Life*. Copenhagen: The Danish Architectural Press.
- Grunskis, T. 2007. Diktato architektūra. Lukiškių aikštė, *Archiforma* 1: 102–105.

- Jokubaitis, A. 2006. *Kokia Nepriklausomybės prasmė?* Vilnius: Logos.
- Kavolis, V. 1995. *Kultūrinė psichologija*. Vilnius: Baltos lankos.
- Krier, L. 1984. *Houses, palaces, rites*. AD Editions Ltd, London W8.
- Lietuvos architektų sąjungos Vilniaus skyriaus pirmininko K. Pempės raštas LR Seimo švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkui Ž. Jackūnui*. 1999-01-25, Nr. 13. Vilnius.
- Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos raštas* Nr. 357p, 1999-01-25.
- LR Seimo 1999 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. VIII – 1070 *Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų*.
- Lukiškių aikštės ir aplinkos urbanistiniai tyrimai*. 1997. VGTU Urbanistikos katedra (temos vadovas prof. dr. Z. J. Daunora).
- Lukiškių aikštės laikinojo sutvarkymo konkurso sąlygos*. Patvirtino Vilniaus m. meras R. Paksas (1998-05-14) ir Lietuvos Architektų sąjungos pirmininkas L. Vaitys (1998-05-13).
- Lukiškių aikštės suplanavimo ir simbolio „Laisvė“ architektūrinis meninis konkursinis projektas*. 2008. VGTU Urbanistikos katedra, Urbanistinės analizės mokslo laboratorija.
- Lukiškių aikštės suplanavimo ir simbolio „Laisvė“ sukūrimo architektūrinio meninio projekto konkurso sąlygos* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2008-03-20]. Prieiga per internetą: <www.vilnius.lt>.
- Milčius, P.; Tvaskienė, J. 2003. Andriukaitis taiso Vilniaus veidą, *Lietuvos žinios*. 2003-02-18, Nr. 40 (10469).
- Pilkas, R.; Žickis, A. 1996a. Vilniaus kapinių plėtotė, *Urbanistika ir architektūra* 1(21): 30–45.
- Pilkas, R.; Žickis, A. 1996-04-12b. Centrinis sostinės skveras, *Dienovidis*, Nr. 15.
- Putnaitė, N. 2007. Nenutrūkusi styga. Pristatymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje, *Aidai*, 7.
- Šešelgis, K. 1997. Vilniaus miesto Lukiškių aikštės formavimo projektai, *Urbanistika ir architektūra* 2(24): 32–53.
- Vilniaus centrinės dalies viešųjų erdvių ir prieigų prie Lukiškių aikštės pasiūlymai*. 2007. Vilniaus miesto savivaldybė.
- Vilniaus miesto Naujamiesčio rajono raidos programa*. 2000. SĮ „Vilniaus planas“.
- Vilniaus Žvėryno rajono urbanistiniai tyrimai. 1993. VGTU mokslo darbai, *Urbanistika ir rajonų planavimas* 18. Vilnius: Technika.
- Young, J. E. 1993. *The Texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven and London: Yale University Press.
- Zeigler, H. 1993. *Politinė bendruomenė (įvadas į politinių sistemų ir visuomenės lyginamąją analizę)*. Kaunas: Littera Universitatis Vytauti Magni.

LUKIŠKĖS SQUARE – EVOLUTION OF A SOCIAL ORDER. A MONUMENT TO FIGHTERS FOR FREEDOM OR A SYMBOL “FREEDOM“?

A. Vyšniūnas

Abstract. This paper is about public spirit, national monuments

and a sign system in Lukiškės Square in Vilnius. Such a system is a part of national Policy, therefore, *one should keep distinct the pure artistic and national identity ideas*. Nowadays a sense of national pride is very important and at the same time a real problem in Lithuania.

A nation always has an essential place, a system of symbols or an extraordinary monument. Lithuania is only getting ready to *consider the issue of monuments and signs in all its aspects. That is why, according to the rules of Lukiškės Square architectural competition, it is demanded to solve this problem. A representative function is required.*

„*The memory of an unknown partisan and fighter for Lithuania's freedom will be memorialized*“ a slogan incised on a stone panel proclaims in Lukiškės Square. But there are still no results.

The conception of *public space* is unidentified, so an urban space and ordinary functional aspects are always muddled up.

West European public space practice indicates that Renaissance squares are the most popular, multifunctional public spaces.

The space system and nominal space hierarchy are very complicated and indefinite, therefore, the final result is under different interpretations. Memorialization of dedication to fighters for Lithuania's freedom is of great importance, but practical square formation aspects, such as parking, fountain construction, etc., are also important.

The Lithuanian Parliament adopted a resolution on Lukiškės Square functions (11 Feb. 1999), but pursuance belongs to the Municipality. That is a mistake and a real problem because the Municipality's activities are not transparent. Such problems must be solved by a *Steering Committee which must be formed*. Otherwise a qualitative result is impossible.

In 2008 Lukiškės Square architectural competition was proclaimed. The format of the main task is double – urban and artistic aspects are declared. The result of this competition is an abstract artistic accent, but not a real representative memorial.

The purpose of this work is to reveal the formation process of Lukiškės Square as the main square of Lithuania. The basic principles of the Square formation and those of erecting a monument to the Lithuanian freedom fighters are presented.

Keywords: national self-respect, architectural competition, public relations, artistic accent, symbol, monument, urban structure, monument to fighters for Lithuania's freedom.

ALGIS VYŠNIŪNAS

Assoc Prof, Dept of Urban Design, Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), Pylimo g. 26/Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lithuania.

Teaching: lectures on architectural design, urban planning composition, reconstruction of the city environment and urban structure. Publications: author of about of 19 scientific works and research projects, including “The reconstruction of city living structures”, co-author of monograph “Preservation of visual identity of Vilnius city and principles of its development” (2004). Research interests: spatial layout structure of towns and districts, urban structure and morphology.